



Τ.Ε.Ι ΠΑΤΡΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ: ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

« Το νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων ως ενιαίος τουριστικός προορισμός.

Σχέδιο διατήρησης και ανάπτυξης του σε περίοδο κρίσης».



Πτυχιακή Εργασία

ΕΛΕΝΗΣ ΓΡΑΤΣΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΙΩΑΝΝΗΣ ΙΓΓΛΕΣΗΣ

ΠΑΤΡΑ, ΜΑΪΟΣ 2012

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η προβληματική της παρούσας μελέτης έγκειται στη διαπίστωση ότι βασικές παράμετροι της μικροοικονομίας και της μακροοικονομίας, καθώς και η κατανόηση του φαινομένου της τουριστικής ζήτησης αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες της αναπτυξιακής διαδικασίας για την παραγωγή τουριστικών προϊόντων που απευθύνονται σε μια διαρκώς διευρυνόμενη και άκρως ανταγωνιστική αγορά, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής ύφεσης.

Στο πλαίσιο αυτό, σκοπό έχει να αναδείξει τις δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης του τουρισμού, στο νομό Κυκλάδων σε περίοδο οικονομικής κρίσης της χώρας καθώς αυτό εκτιμάται ότι θα συμβάλει στην ταχύτερη οικονομική ανάκαμψη και έξοδο από την ύφεση, μέσω της αξιοποίησης της κατά πολλούς «βαριάς βιομηχανίας» της Ελλάδας. Η επιλογή των Κυκλάδων έγινε βάσει των στοιχείων που αναδεικνύουν την εν λόγω γεωγραφική περιοχή, ως τον δεύτερο δημοφιλέστερο προορισμό στην Ελλάδα -μετά την Αττική- με ποσοστό 10% επί των ξένων αφίξεων και 22% επί των συνολικών διανυκτερεύσεων Ελλήνων και Ξένων Επισκεπτών.

Ειδικότερα, στην εισαγωγή αναλύονται η δομή, η μεθοδολογία και οι στόχοι της μελέτης, ενώ στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ιστορική αναδρομή στην πορεία εξέλιξης του τουρισμού από την αρχαιότητα ως σήμερα.

Οι βασικές συνισταμένες και η υφιστάμενη κατάσταση οριοθετούνται και αναλύονται στο δεύτερο κεφάλαιο, όπου εκτός των γενικών στοιχείων της ελληνικής τουριστικής αγοράς και της συμβολής του τουρισμού στο σχηματισμό του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος, της συμμετοχής του στην απασχόληση και την περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας, σε συνθήκες οικονομικής ύφεσης, εξετάζονται και οι ιδιαιτερότητες του περιβάλλοντος στο σύμπλεγμα των Κυκλάδων.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στις θέσεις, προτάσεις και γενικές κατευθύνσεις τουριστικής ανάπτυξης από τους φορείς του τουρισμού, όπως ο ΕΟΤ, ο ΣΕΤΕ, η Περιφέρεια και τα ξενοδοχειακά επιμελητήρια, ενώ αναδεικνύει και παραδείγματα τουριστικής ανάπτυξης από τη διεθνή εμπειρία.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνονται τα συμπεράσματα και οι προτάσεις της μελέτης.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ,</u>	<u>σελ. 5</u>
Στόχοι,	σελ. 5
Μεθοδολογία,	σελ. 5
Δομή,	σελ. 6
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Η ιστορία του τουρισμού,</u>	<u>σελ. 7</u>
1.1 Η πρώιμη μορφή του στον αρχαίο ελληνικό κόσμο,	σελ. 7
1.2 Η εξέλιξη του κατά τη Ρωμαϊκή εποχή,	σελ. 8
1.3 Ο τουρισμός και τα ταξίδια στους Βυζαντινούς χρόνους,	σελ. 9
1.4 Η ανάπτυξη του τουρισμού στη σύγχρονη εποχή,	σελ. 9
1.5 Συμπεράσματα Κεφαλαίου 1,	σελ. 10
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Η υφιστάμενη κατάσταση,</u>	<u>σελ. 11</u>
2.1 Ο τουρισμός στη Ελλάδα με αριθμούς,	σελ. 11
2.2 Ο τουρισμός στο νησιώτικο σύμπλεγμα των Κυκλάδων,	σελ. 15
2.3 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης,	σελ. 24
2.4 Συμπεράσματα Κεφαλαίου 2,	σελ. 26
<u>Κεφάλαιο 3ο: Προς ένα Σχέδιο Διατήρησης και Ανάπτυξης,</u>	<u>σελ. 27</u>
3.1 Θέσεις και Προτάσεις Φορέων,	σελ. 27
3.2 Διεθνή Παραδείγματα τουριστικής ανάπτυξης,	σελ. 35
3.3 Συμπεράσματα Κεφαλαίου 3,	σελ. 41
<u>Κεφάλαιο 4ο: Οι Κυκλάδες ως ενιαίος προορισμός.</u>	
<u>Προτάσεις και Συμπεράσματα,</u>	<u>σελ. 42</u>
4.1 Οι υποδομές,	σελ. 42
4.2 Ιδιωτικές επενδύσεις και δημιουργία εισοδήματος,	σελ. 43
4.3 Ενιαιοποίηση με διαφοροποίηση τουριστικού προϊόντος,	σελ. 44
4.4 Επιθετική προβολή και προώθηση,	σελ. 46
4.5 Συμπεράσματα,	σελ. 47
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ,</u>	<u>σελ. 49</u>

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχοι-Μεθοδολογία-Δομή

Στόχοι

Από την αρχαιότητα ως σήμερα η συνεισφορά και η συμβολή του τουρισμού στην ανάπτυξη της οικονομίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού είναι θεμελιώδης. Ειδικότερα σε μία εποχή οικονομικής ύφεσης, η σημασία του τουρισμού είναι καταλυτική για τις προοπτικές ανάκαμψης και περιφερειακής ανάπτυξης.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι λαμβάνοντας υπόψη μικροοικονομικές και μακροοικονομικές παραμέτρους, σε περιβάλλον οικονομικής κρίσης, με επίκεντρο το νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων:

- να καταγράψει την υφιστάμενη κατάσταση
- να αναδείξει θέσεις, προτάσεις και εισηγήσεις των εμπλεκόμενων φορέων στην ανάπτυξη του σύγχρονου τουριστικού προϊόντος
- να αξιοποιήσει τη διεθνή εμπειρία και την πρόοδο ανταγωνιστικών χωρών
- να συμβάλλει στην κατάρτιση ενός σχεδίου διατηρήσιμης και αναπτυξιακής πορείας του τουρισμού στις Κυκλάδες, μέσα από συγκεκριμένες κατευθύνσεις
- να αναδείξει την κεφαλαιώδη σημασία του τουρισμού στην περιφερειακή και συνολική οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Μεθοδολογία

Στο πλαίσιο εκπόνησης της εργασίας καταβλήθηκε προσπάθεια, εκτός από την αξιοποίηση επιλεγμένης βιβλιογραφίας, να συγκεντρωθούν στατιστικά στοιχεία από έγκυρες και ενημερωμένες πηγές.

Παράλληλα, αξιοποιήθηκε επιτόπια έρευνα και προσωπική εμπειρία και καταγραφή στοιχείων και συνθηκών από το νησί της Νάξου, σε συνδυασμό και σύγκριση με την εμπειρία πρακτικής άσκησης στην Αθήνα.

Δομή

Στο πρώτο εισαγωγικό κεφάλαιο αναλύονται η δομή, η μεθοδολογία και οι στόχοι της μελέτης, σε συνδυασμό με την ιστορική αναδρομή στην πορεία εξέλιξης του τουρισμού από την αρχαιότητα ως σήμερα.

Οι βασικές συνισταμένες και η υφιστάμενη κατάσταση οριοθετούνται και αναλύονται στο δεύτερο κεφάλαιο, όπου εκτός των γενικών στοιχείων της ελληνικής τουριστικής αγοράς και της συμβολής του τουρισμού στο σχηματισμό του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος, της συμμετοχής του στην απασχόληση και την περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας, σε συνθήκες οικονομικής ύφεσης, εξετάζονται και οι ιδιαιτερότητες του περιβάλλοντος στο σύμπλεγμα των Κυκλάδων.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στις θέσεις, προτάσεις και γενικές κατευθύνσεις τουριστικής ανάπτυξης από τους φορείς του τουρισμού, όπως ο ΕΟΤ, ο ΣΕΤΕ, η Περιφέρεια και τα ξενοδοχειακά επιμελητήρια, ενώ αναδεικνύει και παραδείγματα τουριστικής ανάπτυξης από τη διεθνή εμπειρία.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνονται τα συμπεράσματα και οι προτάσεις της μελέτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Η ιστορία του τουρισμού

1.1 Η πρώιμη μορφή του στον αρχαίο ελληνικό κόσμο

Η πρώτη περίοδος της εξέλιξης του τουρισμού έχει σαν πιθανότερο σημείο έναρξης τα μέσα της τρίτης χιλιετίας π.Χ¹. Πρωτοπόροι στην αξιοποίηση υδάτινων δρόμων φαίνεται πως ήταν οι Αιγύπτιοι αξιοποιώντας τις δυνατότητες που τους έδινε ο ποταμός Νείλος και οι παραπόταμοι του. Τα ταξίδια που γινόντουσαν εκείνη τη περίοδο στη στεριά μπορούσαν να πραγματοποιηθούν με κιβωτιόσχημες άμαξες που σέρνονταν από γαϊδούρια και βόδια. Το οδικό δίκτυο αποτελείται από χωμάτινους δρόμους ενώ οι γέφυρες και η λιθόστρωση των δρόμων εμφανίζονται αργότερα στη Κρήτη και στη συνέχεια στις Μυκήνες και στον υπόλοιπο Ελλαδικό χώρο σαν τεχνικά επιτεύγματα της μυκηναϊκής περιόδου.

Όσον αφορά όμως τα ταξίδια αποκλειστικά για περιήγηση και αναψυχή εμφανίζονται στην Ελλάδα των κλασσικών χρόνων και σε μεγαλύτερη κλίμακα στη ρωμαϊκή εποχή. Έφιπποι αγγελιοφόροι, άρματα, στρατιωτικές δυνάμεις, απλοί ταξιδιώτες και ευγενείς ταξίδευαν από την βασιλική οδό των Περσών που ξεκινούσε από τις Σάρδεις και κατέληγε στη πρωτεύουσα Σούσα με μήκος 2.500 χλμ. Πηγάδια, σταθμοί ανεφοδιασμού, πορθμεία και γέφυρες επέτρεπαν στον ταξιδιώτη να καλύπτει 30 χλμ τη μέρα.

Οι Έλληνες των κλασσικών χρόνων με τις περισσότερες πόλεις τους κοντά στα παράλια, έχουν καλό οδικό δίκτυο που τις συνδέει με τα λιμάνια όπως επίσης και με ναούς, ιερά, τόπους λατρείας και κοντινές πόλεις. Η άφιξη του ταξιδιώτη στο προορισμό του επέτρεπε σε αυτόν να αισθανθεί σιγουριά δεδομένου ότι εκτός από τους ανθρώπινους νόμους που τον προστάτευαν, αισθάνονταν ασφαλής από τη "θεϊκή" προσταγή του Δία που ήταν και προστάτης των ξένων. Φύλακες της φιλοξενίας ήταν οι Διόσκουροι, Κάστωρ και Πολυδεύκης οι οποίοι τιμωρούσαν την

¹ Στο βιβλίο των Ηγουμενάκη Ν., Κραβαρίτη Κ. Λύτρα Π. (1999), *Εισαγωγή στον Τουρισμό*, Αθήνα, εκδόσεις Interbooks, όπου οριοθετείτε και εξετάζεται η διαχρονική εξελικτική πορεία του τουρισμού, αναφέρεται ως πρώτη περίοδος με ασαφές χρονικό σημείο έναρξης και πιθανότερο αυτό του μέσου της τρίτης π.Χ. χιλιετίας, η οποία τελειώνει το 1840. Η δεύτερη χρονική περίοδος 1840-1945 και η τρίτη από 1945 μέχρι σήμερα.

άρνηση φιλοξενίας. Οι φιλοξενούμενοι δέχονται δώρα από τους φιλοξενούντες σε ένδειξη φιλικών δεσμών. Τέτοιους δεσμούς καταπάτησε ο Πάρις και για το λόγο αυτό ένωσε όλους τους Έλληνες εναντίων του, στην εκστρατεία κατά των Τρώων.

Οι ιστορικοί αναφέρουν ως λόγους που ανάγκαζαν τότε τα άτομα να ταξιδεύουν, ήταν επαγγελματικοί με αποστολές ιδιωτικές ή κρατικές, θρησκευτικοί σε μαντεία ή ιερά, υγείας στα ασκληπιεία, αθλητικοί για συμμετοχή ή παρακολούθηση αγώνων.

1.2 Η εξέλιξη του κατά τη Ρωμαϊκή εποχή

Το ξεκίνημα της ρωμαϊκής εποχής έχει σαν έναυσμα μια σειρά γεγονότων που δημιουργήθηκαν στους Ελληνιστικούς χρόνους. Οι δρόμοι των ταξιδιών μεγαλώνουν και η νέα γλώσσα που επικρατεί ελαχιστοποιεί το πρόβλημα της επικοινωνίας στα ταξίδια, οι θαλάσσιες διαδρομές γίνονται ασφαλέστερες γιατί το ναυτικό των Ρωμαίων περιστέλλει τη μάλιστα της πειρατείας.

Οι αποστολικές διαδρομές δημιουργούν μια άλλη πτυχή για τη μέχρι τότε γνωστών λόγων για τις μετακινήσεις των ανθρώπων: τη διδασκαλία και εξάπλωση της χριστιανικής θρησκείας. Οι μετακινήσεις των απλών ταξιδιωτών μέσω θάλασσας γίνονταν κυρίως με εμπορικά πλοία.

Αργότερα στη Ρωμαϊκή εποχή, η αριστοκρατία αποκτά τη συνήθεια της εξοχικής κατοικίας πέρα από τη μόνιμη, η συνήθεια αυτή μεταφέρεται και στη μεσαία τάξη. Επίσης εκείνη την εποχή ανακαλύφθηκαν και έγιναν ιδιαίτερα γνωστές οι θεραπευτικές ιδιότητες των ιαματικών πηγών και αυτό αποτελούσε σημαντικό κίνητρο για ταξίδια εκείνη την εποχή.

Αυτό όμως που δίνει μεγάλη ώθηση στα ταξίδια που αποτελούν μορφή τουρισμού είναι το τεράστιο οδικό δίκτυο που αναπτύχθηκε κυρίως για να ενώσει και οδικά τη Ρώμη με τις περιοχές που έλεγχε. Σήραγγες, κοπή βράχων σε δύσβατα σημεία, λιθόστρωση με σύστημα αποστράγγισης των νερών, γέφυρες ήταν έργα που εκτέλεσαν οι τεχνικοί της εποχής. Στους δρόμους αυτούς εμφανίστηκαν τα πρώτα πανδοχεία τα οποία φιλοξενούσαν τους ταξιδιώτες με αμοιβή, λειτουργούσαν κυρίως για ανεφοδιασμό και προτεραιότητα στη διαμονή είχαν οι αγγελιοφόροι, οι αξιωματικοί και οι πεζοπόροι στρατιώτες.

1.3 Ο τουρισμός και τα ταξίδια στους Βυζαντινούς χρόνους

Οι Ενετοί ήταν οι πρώτοι που ξεκίνησαν να οργανώνουν ταξίδια προς τους Άγιους τόπους με τη μορφή ενός “πακέτου οργανωμένου τουριστικών υπηρεσιών” στο οποίο περιλαμβάνεται μεταφορά, διαμονή, φαγητό, και κάθε είδους επί τόπου διευκόλυνση. Από όλα τα Ευρωπαϊκά κέντρα, οι προσκυνητές-ταξιδιώτες, φτάνουν στη Βενετία από όπου αρχίζει το ταξίδι με τα ιστιοφόρα πλοία των Ενετών².

1.4 Η ανάπτυξη του τουρισμού στη σύγχρονη εποχή

Η ραγδαία ανάπτυξη του τουρισμού, σε παγκόσμιο επίπεδο, καταγράφεται ως ένα από τα σπουδαιότερα κοινωνικά φαινόμενα της μεταπολεμικής περιόδου³. Οι σημαντικότεροι παράγοντες που επηρέασαν θετικά την εξέλιξη αυτή ήταν:

- **Η σταθερή οικονομική ανάπτυξη των περισσότερων χωρών**
- **Η αύξηση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων τους.**
- **Η δημιουργία κοινωνικού κράτους (άδειες, συντάξεις κλπ), που έδινε την οικονομική και χρονική δυνατότητα σε περισσότερες ομάδες να ταξιδεύουν για τουρισμό.**
- **Οι τεχνολογικές εξελίξεις, ιδιαίτερα στους τομείς των μεταφορών και επικοινωνιών, που επέτρεπαν την πραγματοποίηση άνετων, ασφαλών και φθηνών ταξιδιών καθώς και εύκολη επικοινωνία και πληροφόρηση.**
- **Η ανάπτυξη και εξειδίκευση του τουριστικού κλάδου και η συνεχής οργανωτική βελτίωσή του.**
- **Η δημιουργία, συμπληρωματικών του τουρισμού, γενικών και ειδικών υποδομών και διευκολύνσεων.**

² Ζαχαράτος Γ. (2000), *Package tour: παραγωγή και διάθεση του τουριστικού ταξιδιού*, Αθήνα: Προπομπός.

³ Βαρβαρέσος Σ. (2000), *Τουρισμός-Έννοιες, Μεγέθη, Δομές*. Αθήνα: Προπομπός

Το αποτέλεσμα αυτών ήταν στη χώρα μας ο τουρισμός να αναδειχθεί σε μία από τις σημαντικότερες οικονομικές δραστηριότητες και να κατέχει κυρίαρχη θέση στον τριτογενή τομέα. Σήμερα, η ευρωπαϊκή τουριστική βιομηχανία συνολικά, αντιμετωπίζει τα τελευταία χρόνια οξύ ανταγωνισμό και προσπαθεί να ανακόψει τη μείωση του μεριδίου της στην αγορά, ανακηρύσσοντας τον τουρισμό σε στρατηγική προτεραιότητα οικονομικής ανάπτυξης και απασχόλησης.

1.5 Συμπεράσματα Κεφαλαίου 1

Όπως διαπιστώθηκε από την ιστορική αναδρομή της πορείας εξέλιξης από την αρχαιότητα ως σήμερα, η σημασία του τουρισμού για την Ελλάδα αποτυπώνεται σε πολιτικό, στρατηγικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, με όρους διαχρονικούς.

Η Ελλάδα, από την πρώτη στιγμή που εμφανίστηκε στην οργανωμένη τουριστική αγορά, καθιερώθηκε ως μία από τις περισσότερο αξιόλογες περιοχές υποδοχής του τουριστικού ρεύματος και ως παραδοσιακός προορισμός του οργανωμένου μαζικού τουρισμού.

Παρά το γεγονός ότι ο τουριστικός τομέας είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος και επηρεάζεται άμεσα από τις διεθνείς πολιτικές και οικονομικές συνθήκες, τις διακρατικές σχέσεις, τον ανταγωνισμό κλπ. διεκδικεί μια από τις πρώτες θέσεις στις συναλλαγματικές πηγές της χώρας αλλά και σύνολο των οικονομικών μεγεθών του ΑΕΠ, των τουριστικών εισπράξεων σε συνάλλαγμα αλλά και στην απασχόληση επί του ενεργού πληθυσμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Η υφιστάμενη κατάσταση

2.1 Ο τουρισμός στη Ελλάδα με αριθμούς

Ο τουρισμός αποτελεί για την ελληνική οικονομία έναν από τους σημαντικότερους πυλώνες ανάπτυξης και εισροής εσόδων, παρά το γεγονός ότι οι αφίξεις διεθνών τουριστών (εισερχόμενος τουρισμός) και οι συνολικές εισπράξεις παρουσιάζουν σημαντικές διακυμάνσεις κατά την περίοδο 2000-2011⁴.

Συγκεκριμένα, διακρίνεται η περίοδος της πρώτης 5ετίας 2000-2004, κατά την οποία οι συνολικές διεθνείς τουριστικές αφίξεις κυμαίνονται μεταξύ 12,5 και 13 εκατ. αφίξεων ετησίως, με τις συνολικές τουριστικές εισπράξεις να διαμορφώνονται μεταξύ 10 και 10,5 δις ευρώ. Εξάιρεση αποτελεί το 2004, έτος των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας, όπου παρατηρείται μία σημαντική κάμψη, στα 11,7 εκατ. αφίξεις και μείωση των εισπράξεων στα επίπεδα των 9,4 δις ευρώ.

Την κάμψη του 2004 ακολουθεί μία 3ετία σημαντικής ανάκαμψης ως και το 2007. Το 2008 συνέπεια της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης, καταγράφηκε πτώση στις αφίξεις 1%, ωστόσο οι εισπράξεις από το σύνολο των τουριστικών επιχειρήσεων ανήλθαν το 2008 σε €1,66δις έναντι €1,32 δις το 2007, σημειώνοντας αύξηση 3%.

Η υποχώρηση στις αφίξεις συνεχίζεται και το 2009, με συνέπεια και τη μείωση των εισπράξεων, που συνεχίζεται και το 2010, παρά την αύξηση των συνολικών αφίξεων, όπως καταγράφεται στο σχετικό Πίνακα.

Το 2011 καταγράφεται η καλύτερη ποσοτικά επίδοση από πλευράς αφίξεων (16,4 εκατ. αφίξεις), αλλά οι συνολικές εισπράξεις παραμένουν σε επίπεδα αντίστοιχα του 2009 ή και του 2003, οπότε και καταγράφηκαν 1,5 και 3 εκατ. αφίξεις λιγότερες.

Παρά τις σχετικές διακυμάνσεις ο τουρισμός εξακολουθεί να αποτελεί βασικό πυλώνα της ελληνικής οικονομίας, συμμετέχοντας σε ποσοστό 16,5% στη διαμόρφωση του ΑΕΠ και κατά 18,4% στην Απασχόληση⁵.











⁴ ΕΣΥΕ, ΕΟΤ, UNWTO (εκδόσεις από διάφορα έτη)

⁵ Πηγή: ΣΕΤΕ, επεξεργασία στοιχείων Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, Τράπεζας της Ελλάδος

Π.2.1 Διεθνείς τουριστικές αφίξεις και τουριστικές εισπράξεις την περίοδο 2000-2011

	Διεθνείς τουριστικές αφίξεις	Τουριστικές εισπράξεις (εκατ. ευρώ)
2000	12.378.282	10.061,20
2001	13.019.202	10.579,90
2002	12.556.494	10.284,70
2003	12.468.411	9.495,30
2004	11.735.556	10.347,80
2005	12.902.048	10.729,50
2006	13.993.371	11.356,70
2007	16.165.265	11.319,20
2008	15.938.806	11.635,90
2009	14.914.534	10.400,20
2010	15.007.490	9.611,30
2011	16.427.247	10.504,7

Π.2.2 Βασικά μεγέθη του Ελληνικού Τουρισμού, 2011

 Συμμετοχή στο ΑΕΠ: 16,5%
 Συμμετοχή στην Απασχόληση: 18,4%
 Απασχολούμενοι: 758.300
 Διεθνείς Ταξιδιωτικές Εισπράξεις: 10,5 δισ. ευρώ
 Διεθνείς Τουριστικές Αφίξεις: 16,4 εκατ.
 Μέση κατά Κεφαλή Δαπάνη: 639 ευρώ
 Μερίδιο Ευρωπαϊκής Αγοράς: 3,3%
 Μερίδιο Παγκόσμιας Αγοράς: 1,7%
 Συγκέντρωση Προσφοράς Ξενοδοχείων: 66% των κλινών σε Κρήτη, Δωδεκάνησα, Μακεδονία και Στερεά Ελλάδα
 Ξενοδοχειακό Δυναμικό: 9.648 ξενοδοχεία, 763.668 κλίνες

Πηγή: ΣΕΤΕ, επεξεργασία στοιχείων Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, Τράπεζας της Ελλάδος

Π. 2.3 Διεθνείς Τουριστικές Αφίξεις, Διεθνείς Ταξιδιωτικές Εισπράξεις και Μέση κατά Κεφαλή Δαπάνη, 2011

	Σύνολο	Μεταβολή 2011/2010
Διεθνείς τουριστικές αφίξεις	16.427.247	9,5%
Διεθνείς τουριστικές εισπράξεις	10.504,7 εκατ. €	9,3%
Μέση κατά κεφαλή δαπάνη	639 ευρώ	-0,2%

Πηγή: ΣΕΤΕ, επεξεργασία στοιχείων Τράπεζας της Ελλάδος

Συγκρινόμενος σε παγκόσμιο επίπεδο, ο ελληνικός τουρισμός καταγράφει ικανοποιητικές επιδόσεις. Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (WTO) για το 2011, στην Ελλάδα αντιστοιχεί το 3,3% της Ευρωπαϊκής Αγοράς και το 1,7% της Παγκόσμιας Αγοράς.

Το 2010 η Ελλάδα κατατάσσονταν 17η σε επίπεδο διεθνών αφίξεων και 21η σε επίπεδο εσόδων. Επίσης, σύμφωνα με το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (WEF) το 2011, η χώρα μας καταλαμβάνει την 29η θέση μεταξύ 139 χωρών στο Δείκτη Ταξιδιωτικής και Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας, ενώ στο Γενικό Δείκτη Ανταγωνιστικότητας καταλαμβάνει μόλις την 83η.

Π.2.4 Ελλάδα & Ανταγωνιστές - Θέση στην Παγκόσμια Κατάταξη, 2011

	Θέση στις αφίξεις	Θέση στις εισπράξεις	Θέση στην ανταγωνιστικότητα
Ισπανία	4	2	8
Τουρκία	6	12	24
Ελλάδα	17	19	29
Κροατία	24	31	34
Αίγυπτος	26	33	50
Κύπρος	>50	>50	75

Π.2.5 Αφίξεις ανά απασχολούμενο στην τουριστική οικονομία

	Αφίξεις / Απασχολούμενο		Μεταβολή
	2000	2009	2009/2000
Ελλάδα	30,2	36,0	19,0%
Τουρκία	18,7	57,5	208,2%
Κύπρος	45,5	58,3	28,1%
Ισπανία	35,4	39,1	10,4%
Αίγυπτος	6,0	8,2	36,3%
Κροατία	48,6	61,1	25,8%

Π.2.6 Εισπράξεις ανά απασχολούμενο στην τουριστική οικονομία (Σε δολ. ΗΠΑ)

	Εισπράξεις / Απασχολούμενο (σε US\$)		Μεταβολή
	2000	2009	2009/2000
Ελλάδα	22.433,6	35.024,2	56,1%
Τουρκία	14.780,2	48.070,4	225,2%
Κύπρος	32.040,5	61.111,1	90,7%
Ισπανία	22.913,0	39.877,1	74,0%
Αίγυπτος	5.084,5	7.457,5	46,7%
Κροατία	23.470,2	58.514,1	149,3%

Πηγή: ΣΕΤΕ, επεξεργασία στοιχείων Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού και Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ

2.2 Ο τουρισμός στο νησιώτικο σύμπλεγμα των Κυκλάδων

Γεωγραφικά στοιχεία

Οι Κυκλάδες αποτελούν το διασημότερο νησιωτικό σύμπλεγμα του Αιγαίου. Το όνομα «Κυκλάδες» αναφέρεται στα νησιά που σχηματίζουν έναν κύκλο γύρω από το ιερό νησί της Δήλου. Η ελληνική μυθολογία αναφέρει ότι οι Κυκλάδες είναι δημιούργημα του Ποσειδώνα, ο οποίος μεταμόρφωσε σε νησίδες τις νύμφες Κυκλάδες, όταν αυτές προκάλεσαν την οργή του⁶.

Οι Κυκλάδες αποτελούνται από ένα σύμπλεγμα νησιών και βραχονησίδων με κατοικημένα τα εξής 24 νησιά: Αμοργό, Ανάφη, Άνδρο, Αντίπαρο, Δονούσα, Ηρακλεία, Θηρασιά, Ίο, Κέα, Κίμωλο, Κουφονήσι, Κύθνο, Μήλο, Μύκονο, Νάξο, Πάρο, Σαντορίνη, Σέριφο, Σίκινο, Σίφνο, Σύρο, Σχοινούσα, Τήνο και Φολέγανδρο.

Το κλίμα των Κυκλάδων είναι εύκρατο με ήπιους χειμώνες και δροσερά καλοκαίρια. Οι χειμερινές θερμοκρασίες κυμαίνονται από 10° μέχρι 16°C, ενώ οι καλοκαιρινές από 24° μέχρι 30°C. Τα «μελτέμια», εποχιακοί βορειοανατολικοί και βορειοδυτικοί άνεμοι, δροσίζουν τις ζεστές καλοκαιρινές μέρες.

Σήμα κατατεθέν των Κυκλάδων είναι οι γυμνοί βράχοι και η αντίθεση του λευκού των σπιτιών και του απέραντου γαλάζιου του Αιγαίου. Η λαϊκή αρχιτεκτονική των Κυκλάδων έγινε πρότυπο αναφοράς για το μοντέρνο αρχιτεκτονικό κίνημα. Τα παραδοσιακά κτίσματα στις Κυκλάδες, εναρμονισμένα απόλυτα στο φυσικό περιβάλλον, είναι κτισμένα σε εσοχές, σε βράχους, χρησιμοποιούν κοιλότητες για δεξαμενές και αποθηκευτικούς χώρους και προστατεύονται από τον άνεμο και τη βροχή.

Κάθε νησί έχει τις δικές του αρχιτεκτονικές ιδιομορφίες: υπόσκαφες κατοικίες, πυργόσπιτα, χωριά με κεραμοσκεπές, οικισμούς σε μορφή κάστρου, νεοκλασικές αρχοντικές κατοικίες και παραδοσιακά κυκλαδίτικα σπίτια. Ο επισκέπτης συναντά σε όλα τα Κυκλαδονήσια αξιόλογα μνημεία και κτίρια αγροτικής αλλά και πολιτιστικής κληρονομιάς όπως περιστεριώνες, ανεμόμυλους, νερόμυλους, αλώνια, γεφύρια, μοναστήρια, «σύρματα» (παραδοσιακοί χώροι πρόσδεσης ή φύλαξης σκαφών) κ.α.

⁶ Όπως αναφέρεται στην επίσημη ιστοσελίδα του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού

Οι τέχνες, τα παραδοσιακά επαγγέλματα (όπως η μαρμαρογλυπτική, κεραμική και αγγειοπλαστική) και η τοπική γαστρονομία είναι πάντοτε ζωντανά. Στις Κυκλάδες διατηρούνται και αναβιώνουν τα γαμήλια, πασχαλινά, χριστουγεννιάτικα και αποκριάτικα έθιμα. Παραδοσιακά πανηγύρια πραγματοποιούνται κατά την διάρκεια του έτους σε όλα τα Κυκλαδονήσια διαφυλλάσσοντας την θρησκευτική και πολιτιστική παράδοση του τόπου.

Στα μεγαλύτερα νησιά καταγράφονται κοινωνικές και οικονομικές δραστηριότητες όλες τις εποχές του χρόνου, ενώ τα πιο μικρά και απομακρυσμένα απευθύνονται κυρίως σε εκφράσεις του εναλλακτικού τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, ο θαλάσσιος, εκπαιδευτικός, αθλητικός, συνεδριακός, θρησκευτικός, οικολογικός και ιαματικός τουρισμός.

Πιο αναλυτικά και κατά σειρά μεγέθους, η Νάξος είναι το μεγαλύτερο και πιο εύφορο νησί του συμπλέγματος, αποτελεί έναν πολύπτυχο επιλογών δράσεων για τους επισκέπτες. Ακολουθεί η Άνδρος, το βορειότερο νησί των Κυκλάδων, με μεγάλη ναυτική παράδοση και σημαντική διαφοροποίηση από πλευράς αρχιτεκτονικής και τοπίων από τα υπόλοιπα νησιά του συμπλέγματος και τρίτη κατατάσσεται η Πάρος, που βρίσκεται στο κέντρο των Κυκλάδων και αποτελεί έναν από τους δημοφιλέστερους προορισμούς διακοπών.

Η Τήνος, είναι το μεγαλύτερο θρησκευτικό κέντρο της χώρας, καθώς έχει συνδεθεί αναπόσπαστα με το προσκύνημα της Παναγίας της Μεγαλόχαρης, ενώ η Μήλος, αποτέλεσμα της ηφαιστειακής δραστηριότητας αρχαιότατων εποχών, είναι προικισμένη με πλήθος από φυσικές ομορφιές και μοναδικά αξιοθέατα.

Η Κέα ή Τζια είναι ένας επίσης, από τους δημοφιλέστερους προορισμούς λόγω της μικρής απόστασης από τις ανατολικές ακτές της Αττικής, ενώ η Αμοργός που βρίσκεται στο νοτιοανατολικότερο άκρο των Κυκλάδων και χαρακτηρίζεται από την εντελώς ιδιαίτερη φυσιογνωμία του. Οι ορεινοί όγκοι, οι εντυπωσιακές ορθοπλαγιές (αναρριχητικά πεδία), οι βουνοπλαγιές με τις αναβαθμίδες και τις λιγοςτές καλλιέργειες, οι απόκρημνες ακτές στο νότιο τμήμα συνθέτουν το αμοργιανό τοπίο.

Η Ίος θεωρείται ένα από τα ομορφότερα νησιά των Κυκλάδων, όπως φανερώνει και τ' όνομά της («ίον»). Σύμφωνα με την αρχαία παράδοση, η Ίος ήταν πατρίδα της μητέρας του Ομήρου, αλλά και τόπος ταφής του μεγάλου επικού ποιητή.

Η Κύθνος (ή Θερμιά, λόγω των ιαματικών πηγών της) είναι ένα από τα πιο κοντινά στην Αττική κυκλαδονήσια, αλλά ακόμη παραμένει από τις πλέον άγνωστες γωνιές του Αιγαίου.

Η Μύκονος είναι ένας από τους διασημότερους τουριστικούς προορισμούς του κόσμου, το γνωστότερο διεθνώς ελληνικό νησί και αποτελεί αγαπημένο προορισμό διασημοτήτων από πολλές περιοχές του πλανήτη. Στη Σύρο, διοικητική και οικονομική πρωτεύουσα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, κυριαρχεί μια ατμόσφαιρα μοναδική, αρχοντική και κοσμοπολίτικη.

Αντίστοιχα, η Σαντορίνη (ή Θήρα) βρίσκεται στο νοτιότερο σημείο των Κυκλάδων και είναι στην ουσία ένα σύμπλεγμα νησιών που αποτελείται από τα νησιά της Θήρας, της Θηρασσίας, του Ασπρονησίου, της Παλαιάς και της Νέας Καμένης. Το νησιώτικο αυτό σύμπλεγμα δημιουργήθηκε λόγω της έντονης ηφαιστειακής δραστηριότητας και αποτελεί μνημείο παγκόσμιας φυσικής ομορφιάς.

Η Σέριφος χάρη στην ήπια τουριστική του ανάπτυξη έχει διατηρήσει αναλλοίωτη την παραδοσιακή νησιώτικη φυσιογνωμία του, ενώ η Σίφνος χαρακτηρίζεται από την παράδοσή της στην αγγειοπλαστική και τη γαστρονομία.

Η Σίκινος, ένα μικρό νησί όπου κυριαρχούν οι αναβαθμίδες με τις ξερικές καλλιέργειες, οι ξερολιθιές και τα πολυάριθμα ξωκλήσια, με αντίστοιχο μέγεθος ακολουθεί η Ανάφη που πήρε το όνομά της σύμφωνα με τη μυθολογία, ύστερα από διαταγή του Απόλλωνα: «ανεφάνη από το βυθό του Αιγαίου, για να προσφέρει καταφύγιο στους Αργοναύτες».

Η Κίμωλος είναι επίσης ηφαιστειογενές νησί, με μοναδική ποικιλία πετρωμάτων, ενώ η Δήλος -τόπος γέννησης του Απόλλωνα και της Άρτεμης σύμφωνα με τη μυθολογία-, ήταν πανελλήνιο θρησκευτικό κέντρο κατά την αρχαιότητα, με εντυπωσιακό αρχαιολογικό χώρο, μνημείο ενταγμένο στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.

Η Φολέγανδρος (ή Πολύκανδρος) προσφέρει ένα γνήσιο κυκλαδίτικο τοπίο, που έχει μείνει ανεπηρέαστο από την τουριστική ανάπτυξη. Σύμφωνα με τη μυθολογία, το νησί χρωστάει το όνομά του στο γιο του Μίνωα, Φολέγανδρο, επικεφαλής των πρώτων αποίκων του νησιού. Τέλος, η Ηρακλεία είναι ένα μικρό νησάκι (18 τ. χλμ.), το δυτικότερο των Μικρών Κυκλάδων.

Οικονομικά στοιχεία

Η Περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου, όπου ανήκουν οι Κυκλάδες, ειδικά πριν την οικονομική κρίση και την ύφεση στην Ελλάδα, αποτελούσε την Περιφέρεια με το υψηλότερο Κατά Κεφαλή ΑΕΠ (25.290 ευρώ/ετησίως το 2009), σημειώνοντας σημαντική αύξηση την εξαετία που προηγήθηκε από το 2004 (Κατά Κεφαλή ΑΕΠ 15.971 ευρώ)⁷.

Όλα τα προηγούμενα έτη καταγράφονται –έστω και μικρές- μειώσεις της συμμετοχής του Πρωτογενούς και του Δευτερογενούς τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ για τη συγκεκριμένη περιοχή, ενώ αντίθετα ενισχύονταν η εξάρτηση από τον Τριτογενή τομέα, λόγω των επενδύσεων κυρίως στον τουρισμό.

Ως αποτέλεσμα της εξάρτησης αυτής, σύμφωνα με στοιχεία της EUROSTAT, η ανεργία στην εν λόγω Περιφέρεια είναι υψηλότερη του μέσου όρου της επικράτειας κατά τους μήνες της μη τουριστικής περιόδου, ενώ κατά την τουριστική περίοδο η ανεργία είναι χαμηλή.

Όπως σημειώνει η EUROSTAT, η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου αποτελεί την πλέον τουριστικά ανεπτυγμένη Περιφέρεια της χώρας και συνεπώς υπάρχει μεγάλο εισόδημα στον τομέα των υπηρεσιών. Προφανώς ο τουριστικός τομέας, λόγω της εποχικότητας της απασχόλησης που εμφανίζει, προκαλεί αυξημένη ανεργία τους χειμερινούς μήνες. Η εποχικότητα επίσης έχει σαν συνέπεια την υψηλή αναλογία της προσωρινής απασχόλησης, που είναι διπλάσια από την αντίστοιχη στο σύνολο της χώρας. Η προσωρινή απασχόληση είναι ιδιαίτερα έκδηλη στον γυναικείο απασχολούμενο πληθυσμό.

Το μεγαλύτερο μερίδιο των επιχειρήσεων δραστηριοποιείται στο εμπόριο, ακολουθούμενο κατά πρώτο λόγο από εκείνο των κλάδων των ξενοδοχείων και εστιατορίων και κατά δεύτερο από τον κλάδο της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας.

Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι ο τουρισμός διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη των Κυκλάδων και επηρεάζει ποικιλότροπο τη ζωή και την καθημερινότητα των κατοίκων τους.

⁷ ΕΛ-ΣΤΑΤ, EUROSTAT (στοιχεία από εκδόσεις διαφόρων ετών)

Συνολικά, εκατομμύρια Έλληνες και ξένοι ταξιδιώτες επισκέπτονται ετησίως τις Κυκλάδες και συνολικά το Νότιο, με τις συνολικές ετήσιες διανυκτερεύσεις να ανέρχονται 14,4 εκατ. το 2008, όπως καταγράφονται στους σχετικούς Πίνακες.

Η Περιφέρεια κατατάχθηκε 2^η, πίσω από την Κρήτη σε διανυκτερεύσεις αλλοδαπών τουριστών, αλλά μόλις 3^η στις διανυκτερεύσεις Ελλήνων, πίσω από την Αττική και την Κεντρική Μακεδονία.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι οι διανυκτερεύσεις των αλλοδαπών τουριστών πριν ακόμη την πλήρη εκδήλωση της παγκόσμιας και εν συνεχεία της ελληνικής οικονομικής κρίσης έβαιναν μειούμενες σε σχέση με το 2001 (μείωση 2,3% το 2008), αλλά αντίθετα κινούνταν ανοδικά για τους Έλληνες (+5,7%).

Π2.7 Διανυκτερεύσεις αλλοδαπών τουριστών σε ξενοδοχειακά καταλύματα ανά γεωγραφική περιφέρεια (2001-2008)										
	Ανά Περιφέρεια και ανά Έτος								Ρυθμός Μεταβολής %	
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2007/06	2008/07
Αττική	4.435.057	3.793.668	3.442.242	3.652.329	3.957.594	4.457.085	4.967.826	4.683.410	11,5	-5,7
Κ.Μακεδονία	2.627.390	2.191.440	1.958.989	2.420.728	2.900.877	3.448.608	4.150.666	4.578.526	20,4	10,3
Νότιο Αιγαίο	15.255.041	13.610.486	13.521.203	12.275.847	11.278.295	11.929.197	13.124.032	12.824.395	10,0	-2,3
Πελοπόννησος	1.023.385	853.118	1.033.539	784.660	1.033.282	776.744	938.603	748.142	20,8	-20,3
Θεσ/λία	690.983	698.449	606.495	498.631	684.338	585.784	621.918	629.821	6,2	1,3
Στερεά Ελλάδα	534.151	548.389	577.936	378.805	492.085	481.259	530.958	475.509	10,3	-10,4
Αν. Μακεδονία & Θράκη	544.343	537.179	529.559	443.343	456.756	495.626	539.652	601.550	8,9	11,5
Δυτική Ελλάδα	623.375	591.672	669.301	522.026	538.643	510.675	859.259	735.895	68,3	-14,4
Ιόνιοι Νήσοι	5.526.214	5.738.742	5.342.389	3.835.035	5.966.265	5.958.478	6.223.687	6.107.008	4,5	-1,9
Κρήτη	11.675.724	11.424.953	11.169.804	12.175.266	11.529.448	12.552.750	14.144.708	14.554.220	12,7	2,9
Ήπειρος	236.158	207.101	242.648	129.770	145.116	139.313	189.121	186.264	35,8	-1,5
Βόρειο Αιγαίο	1.410.443	1.539.093	1.260.171	1.153.326	1.049.214	1.083.871	1.077.991	1.072.121	-0,5	-0,5
Δυτική Μακεδονία	47.948	53.979	53.187	40.017	42.885	39.377	41.839	36.755	6,3	-12,2
Σύνολο	44.630.211	41.788.268	40.407.463	38.309.783	40.074.798	42.458.767	47.410.260	47.233.616	11,7	-0,4

Πηγή: Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε.

Π2.8 Διανυκτερεύσεις ημεδαπών τουριστών σε ξενοδοχειακά καταλύματα ανά γεωγραφική περιφέρεια (2001-2008)										
Περιφέρεια	Έτος								Ρυθμός Μεταβολής %	
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2007/06	2008/07
Αττική	2.670.886	2.533.012	2.368.184	2.207.327	2.130.693	2.273.593	2.681.218	2.588.605	17,9	-3,5
Κεντρική ή Μακεδονία	1.882.803	1.775.183	1.865.114	1.811.085	2.048.586	2.268.246	2.592.905	2.784.419	14,3	7,4
Νότιο Αιγαίο	1.417.935	1.463.958	1.449.943	1.408.595	1.442.633	1.222.941	1.516.775	1.602.808	24,0	5,7
Πελοπόννησος	1.195.173	1.149.288	1.270.742	1.264.130	1.257.888	1.281.184	1.520.832	1.581.531	18,7	4,0
Θεσσαλία	1.099.599	1.108.798	1.123.441	1.020.480	1.212.812	1.184.724	1.274.587	1.298.271	7,6	1,9
Στερεά Ελλάδα	831.087	883.336	856.839	868.168	831.250	883.466	1.161.065	1.055.869	31,4	-9,1
Αν. Μακεδονία & Θράκη	953.394	1.058.191	961.265	949.228	955.274	934.455	1.009.372	1.056.440	8,0	4,7
Δυτική Ελλάδα	746.173	768.639	832.940	824.836	733.353	900.439	1.003.960	994.696	11,5	-0,9
Ιόνιοι Νήσοι	920.778	965.922	1.002.535	631.255	996.550	956.853	1.159.962	1.153.093	21,2	-0,6
Κρήτη	912.286	881.881	840.420	977.844	960.879	906.788	1.158.524	1.146.719	27,8	-1,0
Ήπειρος	673.043	620.026	651.168	469.967	529.834	575.896	667.439	640.905	15,9	-4,0
Βόρειο Αιγαίο	550.600	514.316	539.029	533.642	519.401	524.187	581.133	581.269	10,9	0,0
Δυτική Μακεδονία	348.688	329.793	333.021	313.453	323.305	336.189	347.492	355.486	3,4	2,3
Σύνολο	14.202.445	14.052.343	14.094.641	13.280.010	13.942.458	14.248.961	16.675.264	16.840.111	17,0	1,0

Πηγή: Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε.

Θετικό χαρακτηρίζεται το γεγονός ότι η Περιφέρεια κατατάσσονταν την ίδια χρονιά στην 1^η θέση από πλευράς πληρότητας των ξενοδοχειακών καταλυμάτων, με ποσοστό 68,4%, το οποίο όμως είναι σημαντικά χαμηλότερο από το 77,4% του 2002.

Ειδικότερα, από πλευράς ξενοδοχειακού δυναμικού, οι Κυκλάδες κατατάσσονταν στην 5^η θέση από πλευράς μονάδων (954), στην 7^η θέση από πλευράς δωματίων (22.303) και κλινών (42.911). Ωστόσο, καταγράφεται μία ποιοτική βελτίωση, με μείωση των μονάδων και των κλινών της κατηγορίας Δ και Ε και αύξηση αυτών των κατηγοριών Γ και Β.

Π2.9 Μέση ετήσια πληρότητα ξενοδοχειακών καταλυμάτων (2002-2008)							
Περιφέρειες	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Νότιο Αιγαίο	77,4%	76,5%	69,0%	73,5%	76,9%	68,2%	68,4%
Αττική	49,2%	45,8%	44,1%	44,2%	47,7%	50,3%	47,9%
Κρήτη	76,6%	74,4%	72,8%	78,5%	78,0%	69,6%	69,9%
Κεντρική Μακεδονία	55,8%	53,2%	49,8%	50,4%	53,2%	52,6%	54,2%
Ιόνιοι Νήσοι	82,6%	80,1%	72,5%	78,5%	75,5%	69,1%	70,0%
Πελοπόννησος	37,7%	38,2%	34,4%	39,9%	37,5%	37,8%	36,5%
Στερεά Ελλάδα	38,8%	40,1%	31,0%	36,1%	36,0%	37,1%	34,7%
Θεσσαλία	42,3%	43,1%	38,3%	40,7%	40,6%	39,5%	38,9%
Δυτική Ελλάδα	40,5%	43,8%	39,3%	41,0%	41,5%	44,3%	41,4%
Αν. Μακεδονία & Θράκη	45,0%	41,2%	37,9%	39,8%	40,7%	42,3%	44,3%
Βόρειο Αιγαίο	61,8%	60,9%	54,0%	52,2%	52,6%	52,3%	51,1%
Ήπειρος	37,3%	40,7%	36,0%	39,5%	40,4%	39,3%	38,3%
Δυτική Μακεδονία	31,3%	39,2%	31,7%	33,1%	32,8%	33,0%	30,6%
Σύνολο	61,7%	60,7%	55,6%	58,6%	59,8%	57,0%	56,7%

Πηγή: Γ.Γ.Ε.Σ.Υ.Ε.

Π.2.14 Γεωγραφική κατανομή ξενοδοχειακού δυναμικού Ελλάδας – σύνολο (2004-2008)

Περιοχή	2004		2008	
	Μονάδες	Κλίνες	Μονάδες	Κλίνες
Στερεά	1.260	93.654	1.289	94.856
Πελοπόννησος	688	44.871	763	48.477
Ιόνιο	853	80.157	901	86.120
Ήπειρος	244	10.797	321	12.773
Αιγαίο	404	21.858	400	21.077
Κρήτη	1.492	140.502	1.522	151.677
Δωδεκάνησα	988	112.990	983	122.787
Κυκλάδες	888	39.458	954	42.911
Θεσσαλία	553	26.706	586	28.055
Μακεδονία	1.439	91.797	1.561	100.669
Θράκη	90	5.481	105	6.455
Σύνολο	8.899	668.271	9.385	715.857

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο

Π.2.11 Γεωγραφική κατανομή ξενοδοχειακού δυναμικού Ελλάδας -κατηγορία Β' / 3* (2004-2008)

Περιοχή	2004		2008	
	Μονάδες	Κλίνες	Μονάδες	Κλίνες
Στερεά	205	20.867	249	21.660
Πελοπόννησος	134	12.620	187	13.618
Ιόνιο	173	22.777	195	25.392
Ήπειρος	47	3.071	99	4.127
Αιγαίο	105	7.324	120	7.486
Κρήτη	297	30.410	325	29.812
Δωδεκάνησα	216	21.851	228	22.761
Κυκλάδες	154	8.052	175	8.885
Θεσσαλία	89	6.508	113	7.013
Μακεδονία	216	22.076	330	26.656
Θράκη	24	1.939	37	2.531
Σύνολο	1.660	157.495	2.058	169.941

Π.2.12 Γεωγραφική κατανομή ξενοδοχειακού δυναμικού Ελλάδας -κατηγορία Γ' / 2* (2004-2008)				
Περιοχή	2004		2008	
	Μονάδες	Κλίνες	Μονάδες	Κλίνες
Στερεά	641	33.537	641	32.521
Πελοπόννησος	360	17.495	371	17.821
Ιόνιο	497	30.673	508	31.424
Ήπειρος	145	5.363	146	5.151
Αιγαίο	210	8.741	189	8.049
Κρήτη	752	43.613	703	43.183
Δωδεκάνησα	513	30.340	489	29.550
Κυκλάδες	417	17.803	436	18.409
Θεσσαλία	294	12.379	266	11.123
Μακεδονία	602	28.381	597	27.955
Θράκη	42	1.956	41	1.960
Σύνολο	4.473	230.281	4.387	227.146

Π.2.13 Γεωγραφική κατανομή ξενοδοχειακού δυναμικού Ελλάδας -κατηγορία Δ' & Ε' / 1* (2004-2008)				
Περιοχή	2004		2008	
	Μονάδες	Κλίνες	Μονάδες	Κλίνες
Στερεά	287	9.563	244	8.075
Πελοπόννησος	114	3.058	104	2.657
Ιόνιο	90	3.457	88	3.488
Ήπειρος	34	1.114	32	1.040
Αιγαίο	58	1.497	54	1.469
Κρήτη	212	9.548	219	10.145
Δωδεκάνησα	101	3.112	77	2.467
Κυκλάδες	188	5.318	178	5.013
Θεσσαλία	102	3.254	90	3.079
Μακεδονία	528	19.080	506	18.433
Θράκη	17	857	16	540
Σύνολο	1.731	59.588	1.608	56.406

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με έρευνα της ICAP⁸, ανεξαρτήτως περιοχής, μόνον τα ξενοδοχεία Β' κατηγορίας παρουσιάζουν συνολικά θετικό μέσο δείκτη αποδοτικότητας ιδίων κεφαλαίων 5ετίας 2005-2009 (0,94%), στην Ελλάδα, ενώ μεταξύ αυτών την υψηλότερη τιμή λαμβάνει ο μέσος δείκτης για τα ξενοδοχεία των Κυκλάδων (10,57%).

Επίσης, μεταξύ των μονάδων πολυτελείας μόνον οι Κυκλάδες εμφανίζουν θετικό μέσο δείκτη (2,58%).

Από πλευράς δείκτη αποδοτικότητας απασχολούμενων κεφαλαίων, θετικό μέσο εμφανίζουν και πάλι μόνον οι μονάδες Β' κατηγορίας (0,63%). Εξαίρεση αποτελεί η κατηγορία ξενοδοχείων πολυτελείας, όπου ο υψηλότερος δείκτης πενταετίας αντιστοιχεί και πάλι στις Κυκλάδες (1,51%).

⁸ Κλαδική μελέτη ICAP Group (2009), Ξενοδοχειακές Επιχειρήσεις

Από τα παραπάνω στοιχεία αποτυπώνεται μία υψηλή εξάρτηση της παραγωγικής δραστηριότητας στις Κυκλάδες σε σχέση με τον τουρισμό, ο οποίος επηρεάζει σημαντικά τόσο τον κλάδο διαχείρισης ακινήτων, όσο και αυτών των κατασκευών, που αποτελούν τον πυρήνα της τοπικής οικονομίας.

Το γεγονός αυτό εντείνει τις αρνητικές συνέπειες στην απασχόληση και το κατά κεφαλή ΑΕΠ στην περιοχή ειδικά σε περιόδους κρίσης, αναδεικνύοντας ως μείζον το πρόβλημα της εποχικότητας της τουριστικής κίνησης, αλλά και την ανάγκη μεγαλύτερης διασύνδεσης του τουρισμού με τον πρωτογενή και το δευτερογενή τομέα, σε όρους παραγωγής και αξιοποίησης τοπικών προϊόντων και πρώτων υλών.

Σε διαφορετική περίπτωση, μία ενδεχόμενη μεγάλη μείωση της τουριστικής κίνησης από ξένους και Έλληνες επισκέπτες θα προκαλέσει σωρευτικά μεγαλύτερη μείωση της απασχόλησης, αύξηση της ανεργίας και συνθήκες αποεπένδυσης στο νησιωτικό αυτό σύμπλεγμα.

2.3 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης

Στην Ελλάδα

Η ελληνική οικονομία διανύει μία άνευ προηγουμένου οικονομική ύφεση, ενώ υφιστάμενα φαινόμενα προβλέπονται και σε αρκετές από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο περιορισμός του εισοδήματος και η μείωση των καταναλωτικών δυνατοτήτων των Ελλήνων, σε συνδυασμό με το κλίμα ανασφάλειας που δημιουργείται στην Ευρώπη, τόσο για την ελληνική οικονομία, όσο και για την πορεία άλλων ευρωπαϊκών οικονομιών συνθέτουν ένα αρνητικό σκηνικό για τον τουρισμό στην Ελλάδα.

Οι Ευρωπαίοι πολίτες ζούνε με το άγχος της επόμενης ημέρας. Έτσι, λαοί που είχαν μάθει να ζουν με προγραμματισμό, να σχεδιάζουν από μήνες τις διακοπές τους, τώρα έχουν παραλύσει γιατί ακριβώς δεν μπορούν να ξέρουν τι θα συμβεί την επομένη μέρα και συνεχώς αναβάλλουν την απόφασή τους για διακοπές. Για χιλιάδες επισκέπτες που προέρχονται από τα μεσαία και κατώτερα στρώματα και οι οποίοι αποτελούσαν την πλειοψηφία όσων επέλεγαν την Ελλάδα –και τις Κυκλάδες– οι διακοπές θεωρούνται σε περιόδους κρίσης ως πολυτέλεια. Χαρακτηριστικό είναι το κύμα των απολύσεων σε μεγάλες βιομηχανίες σε Γερμανία, Ιταλία και Αγγλία.

Παράλληλα, στη Ρωσία, που επιτελεί επίσης δυναμική αγορά προέλευσης επισκεπτών, το ρούβλι έχει ήδη υποτιμηθεί έναντι του ευρώ και ο ρυθμός της οικονομίας μειώθηκε.

Συνολικά, αρνητικές θεωρούνται οι συνέπειες από:

A) Τη δραστική μείωση του χρόνου διακοπών Ελλήνων, αλλά και Ευρωπαίων επισκεπτών.

B) Την επιλογή τουριστικών προορισμών, κοντινών στις χώρες προέλευσης.

Γ) Τη μείωση της αγοραστικής δύναμης ακόμη και τουριστών που έχουν δηλώσει ότι θα ταξιδέψουν στο εξωτερικό. Το γεγονός αυτό ευνοεί το all inclusive σύστημα και όχι τα ανεξάρτητα καταλύματα καθώς και τις μονάδες εστίασης.

Στις Κυκλάδες

Είναι γεγονός ότι η κρίση που παρατηρείται σε διεθνές επίπεδο σε διάφορους τομείς της οικονομίας είναι δεδομένη και στη χώρα και αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά την τουριστική κίνηση της χώρας γενικά. Οι Κυκλάδες, ως αναπόσπαστο κομμάτι της χώρας, είναι λογικό να επηρεάζεται από το γενικότερο κλίμα. Παρόλα αυτά, τα έως τώρα στατιστικά στοιχεία και δεδομένα επιτόπιας έρευνας στη Νάξο και σε γειτονικά νησιά προβλέπουν αύξησης της τουριστικής κίνησης σε σύγκριση με την περσινή χρονιά, από πλευράς αφίξεων⁹.

Το τελικό αποτέλεσμα θα εξαρτηθεί σε σημαντικό βαθμό από τις οικονομικές εξελίξεις κυρίως στην αγορά του Ηνωμένου Βασιλείου και κατόπιν των σκανδιναβικών χωρών. Σε κάθε περίπτωση, αναδεικνύεται η ανάγκη για μεγαλύτερη και πιο επιθετική προβολή του τουριστικού προϊόντος των Κυκλάδων διεθνώς, ενώ θα πρέπει να διαφυλαχθεί η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, σε σχέση με ειδικές προσφορές και πιο ευέλικτη τιμολογιακή πολιτική.

Ενδεικτικό, ωστόσο, της αισιοδοξίας και των προσδοκιών για την πορεία του τουρισμού, είναι το γεγονός ότι η ανεργία στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου παρέμεινε στο χαμηλότερο επίπεδο, σε σχέση με την υπόλοιπη Επικράτεια το 2011 (11,9% έναντι μέσου εθνικού όρου 17,6%).

Εξαιρετικά κρίσιμο στοιχείο για τη διατήρηση αναπτυξιακής προοπτικής στην περιοχή αποτελεί η αποτελεσματική διαχείριση του μαζικού τουρισμού. Στην περιοχή κερδίζει έδαφος η συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η μονοκαλλιέργεια του μαζικού τουρισμού, όπως εκδηλώθηκε και καθιερώθηκε σήμερα στα νησιά, αντιμετωπίζει το φυσικό και ιστορικό τοπίο των Κυκλάδων σαν τουριστικό πόρο που η διαχείρισή του έχει πάντα σαν σκοπό το βραχυπρόθεσμο κέρδος. Το αποτέλεσμα αυτής της μονοδιάστατης ανάπτυξης είναι σαφώς αρνητικό, σύμφωνα με τοπικούς φορείς και Αρχές, καθώς εμφανίζεται με τη μορφή της υποβάθμισης του περιβάλλοντος (φυσικού και ανθρωπογενούς). Παράλληλα, η μονοκαλλιέργεια αυτή προκαλεί ήδη σοβαρά πλήγματα στην κοινωνική και πολιτισμική ισορροπία των νησιών, συνιστώντας μία μόνιμη απειλή για το μέλλον.

⁹ Βάσει επιτόπιας έρευνας σε ξενοδοχειακές και τουριστικές επιχειρήσεις της Νάξου (2012).

2.4 Συμπεράσματα Κεφαλαίου 2

Παγκοσμίως, ειδικά την τελευταία 30ετία αναδεικνύεται η μεγάλη σημασία του τουρισμού ως παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης και δημιουργίας νέων θέσεων απασχόλησης. Η ταχεία αύξηση της ζήτησης τουριστικών υπηρεσιών, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο τουρισμός θεωρείται «κλάδος εντάσεως εργασίας» έχουν καταστήσει προφανή τη συγκριτική του σπουδαιότητα για την οικονομία των χωρών.

Η κρισιμότητα του τουρισμού για την ελληνική οικονομία είναι αδιαμφισβήτητη: Η συμμετοχή του τουρισμού στο ΑΕΠ διαμορφώνεται σταθερά πάνω από 15% και κατά περιόδους ξεπέρασε το 18%. Σχεδόν ένας (1) στους πέντε (5) κατοίκους της Ελλάδας απασχολείται άμεσα ή έμμεσα στον τουριστικό τομέα, ενώ για κάθε Ευρώ που καταναλώνεται στον τουρισμό δημιουργείται υπερδιπλάσια δευτερογενή κατανάλωση στην υπόλοιπη οικονομία.

Ωστόσο, καταγράφονται παράλληλα και πολλά χρονίζοντα προβλήματα, όπως το γεγονός ότι η σημερινή υπερπροσφορά ανέρχεται σε 400.000 κλίνες περίπου ή το 30% του συνολικού δυναμικού της χώρας σε κλίνες. Ως σημαντικό πρόβλημα καταγράφεται και η χρονική και χωροταξική σύμπτωση του εθνικού τουριστικού προϊόντος, καθώς στο τρίμηνο Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος η Ελλάδα υποδέχεται περισσότερο από το 50% των διεθνών αφίξεων, ενώ το 65% της τουριστικής δραστηριότητας στην Ελλάδα (υπερ-) συγκεντρώνεται σε 4 περιοχές.

Σύμφωνα με στοιχεία του ΣΕΤΕ και με βάση τις σημερινές συνθήκες, ο ελληνικός τουρισμός αναφέρεται ότι λειτουργεί σχεδόν στο 80% των δυνατοτήτων του. Τα χρονίζοντα αυτά προβλήματα και οι κακές επιδόσεις των περιόδων 2009 και 2010, σε συνδυασμό με την άνοδο ανταγωνιστριών χωρών, επιβεβαιώνουν την ανάγκη για δραστικές παρεμβάσεις στον τουρισμό.

Ειδικότερα, για το σύμπλεγμα των Κυκλάδων η μεγάλη εξάρτηση από τον τουρισμό και συνολικά τον τριτογενή τομέα της οικονομίας, αναδεικνύει την ανάγκη ενός σχεδίου διατήρησης και ανάπτυξης του τουριστικού προϊόντος, ιδιαίτερα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης. Η ποικιλότητα του τοπίου και οι δυνατότητες συνδυασμού εναλλακτικών μορφών τουρισμού, συμπεριλαμβανομένων και των θετικών δεικτών που αφορούν κυρίως τις ξενοδοχειακές μονάδες και τα καταλύματα, προσδίδουν πολλαπλάσια δυναμική σε στοχευμένες αναπτυξιακές δράσεις.

Κεφάλαιο 3ο: Προς ένα Σχέδιο Διατήρησης και Ανάπτυξης

3.1 Θέσεις και Προτάσεις Φορέων

3.1.1 Η Τοπική Αυτοδιοίκηση

Οι τοπικοί φορείς και η Τοπική Αυτοδιοίκηση¹⁰ φαίνεται να προωθούν στην παρούσα φάση μελέτη, επεξεργασία και εφαρμογή δράσεων, προσανατολισμένων στον Πολιτιστικό Τουρισμό, όπως:

α. Πρόγραμμα χάραξης Διαδρομών Πολιτιστικού ενδιαφέροντος σε δέκα πέντε (15) νησιά των Κυκλάδων. Σύμφωνα με τον Προγραμματισμό θα αξιοποιηθούν οι περιοχές εκείνες που προσφέρονται για την προώθηση του οικοτουρισμού και του πεζοπορικού τουρισμού, με επιλογή των βασικών διαδρομών κατά νησί, οι οποίες χαρτογραφούνται και σηματοδοτούνται ειδικά για τους σκοπούς του Προγράμματος. Τα δίκτυα μονοπατιών που περιλαμβάνονται στις 75 επιλεγμένες Διαδρομές, συνολικά ξεπερνούν σε μήκος τα 650 χιλιόμετρα, από τα οποία το 50% περίπου είναι λιθόστρωτα.

Μέσω της ανάδειξης των διαδρομών αυτών στόχος είναι η διάσωση, προστασία και ανάδειξη των παλαιών λιθόστρωτων οδικών δικτύων που συνέδεαν τα σημαντικότερα οικιστικά κέντρα κάθε νησιού ή που οδηγούν σε μη προσπελάσιμους οδικά τόπους ιστορικού – οικολογικού ενδιαφέροντος, αλλά και σε δυσπρόσιτες απομακρυσμένες ακτές με ξεχωριστή ιστορική ή περιβαλλοντική σημασία.

Πολλές από τις οδούς αυτές (λιθόστρωτα μονοπάτια), σπάνια δείγματα νησιώτικης μνημειακής αρχιτεκτονικής της υπαίθρου, συμπίπτουν με τις αρχαίες οδούς και διατηρούν τμήματα αρχαίων λιθοδομών.

¹⁰ Για το θέμα αυτό Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων (ANETKY), στα πλαίσια του τοπικού προγράμματος LEADER+ 2000-2006 εκπόνησε μελέτη με αντικείμενο "τον καθορισμό θαλάσσιων και χερσαίων διαδρομών για την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού".

Με τη δημιουργία Δικτύων Διαδρομών Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος κατά νησί, θα υπάρχει πρόσβαση σε περιοχές που συγκεντρώνουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά, ως ζώνες ανάπτυξης του Πολιτιστικού Τουρισμού (ιδιαίτερα του πεζοπορικού, επιστημονικού και οικολογικού τουρισμού).

Το Πρόγραμμα προβλέπει επίσης, εκπαίδευση, επιμόρφωση του ντόπιου ανθρώπινου δυναμικού που αναλαμβάνει την σε μόνιμη βάση υλοποίηση της πρωτοβουλίας. Ο χαρακτηρισμός ως διατηρητέου μεγάλου μέρους των λιθόστρωτων οδικών δικτύων, διασφαλίζει τη μακροπρόθεσμη διατήρηση του φυσικού και ιστορικού τοπίου από την αλόγιστη οικιστική ανάπτυξη και την οικοπεδοποίηση στις αντίστοιχες περιοχές. Η επιτάχυνση της διαδικασίας αποκατάστασης και ανάδειξης των ιστορικών μνημείων που συνδέει το κάθε Δίκτυο. Η προσέλκυση ειδικών κατηγοριών επισκεπτών απ' όλο τον κόσμο με ιδιαίτερα ενδιαφέροντα, απαιτήσεις, ανησυχίες και ευαισθησία απέναντι στη νησιωτική πολιτιστική φυσιογνωμία, προσέλκυση που θα δρομολογηθεί με τις σύγχρονες διαδικασίες πληροφόρησης και με προδιαγραφές προσαρμοσμένες στις ανάγκες του Προγράμματος, στην ελληνική και διεθνή τουριστική αγορά. Ειδικά έντυπα, οι Πολιτιστικοί Περιηγητικοί Οδηγοί, επιστημονικά τεκμηριωμένα και εφοδιασμένα με αναλυτικούς χάρτες, εκδίδονται για το σκοπό αυτό, για κάθε νησί.

Συγκεκριμένα έχουν μέχρι στιγμής πραγματοποιηθεί κατά νησί οι παρακάτω δράσεις αποκατάστασης και ανάδειξης Διαδρομών:

- Στην Αμοργό (νησί - πιλότος του Προγράμματος), σηματοδότηση και δράσεις αποκατάστασης σε 32 χιλιόμετρα περιηγητικού δικτύου
- Στην Κέα, αντίστοιχες δράσεις σε 36 χλμ. περιηγητικού δικτύου
- Στην Άνδρο, 62 χλμ. περιηγητικού δικτύου
- Στα νησιά Νάξο, Τήνο και Σέριφο, αρχικές αντίστοιχες δράσεις σε 21 χιλιόμετρα περιηγητικού δικτύου
- Στα νησιά Τήνο, Σίφνο, Μήλο και Ανάφη, ολοκλήρωση έρευνας πεδίου και οριοθέτησης των δικτύων και σύνταξη σχετικών εκθέσεων από ερευνητική

ομάδα του Τμήματος Γεωγραφίας του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου, οι οποίες έχουν ανατεθεί από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση.

· Έρευνα πεδίου βρίσκεται σε εξέλιξη και ολοκληρώνεται στα νησιά Κύθνο, Σέριφο, Πάρο, Το, Φολέγανδρο και Θήρα (λιθόστρωτο μονοπάτι Περίσσα - Αρχαία Θήρα).

Οι πρώτες εφαρμογές του νομαρχιακού προγράμματος δείχνουν να έχουν την άμεση και ενθουσιώδη ανταπόκριση των επισκεπτών, αφού σύμφωνα με πρόσφατες ενδείξεις και χωρίς ακόμα να έχουν ολοκληρωθεί οι δράσεις ανάδειξης των Διαδρομών, ο αριθμός των οδοιπόρων-περιηγητών έχει τουλάχιστον τριπλασιαστεί στα σηματοδοτημένα μονοπάτια.

β) Προώθηση περιβαλλοντικού τουρισμού και εκπαίδευσης. Ήδη πραγματοποιούνται ήδη σημαντικές παρεμβάσεις στον τομέα της κατανόησης του κυκλαδικού ιστορικού τοπίου, και κάθε παιδαγωγός έχει μέσω του Προγράμματος των Διαδρομών μίαν εξαιρετική ευκαιρία να οργανώσει περιηγητικά και άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα, προσαρμοσμένα στις σχολικές ανάγκες.

Το πιο ενδιαφέρον που παρατηρείται στον ντόπιο πληθυσμό, ιδιαίτερα στους ανθρώπους που ζουν και δραστηριοποιούνται στις οικονομικά και δημογραφικά υποβαθμισμένες περιοχές της νησιωτικής ενδοχώρας, είναι η βαθμιαία συνειδητοποίηση και η ανάπτυξη του τόπου τους προϋποθέτει την τόνωση και ενδυνάμωση των ηθικών και πολιτιστικών αξιών του.

γ) Διάσωση και συνέχιση της παραδοσιακής μουσικής. Στα πλαίσια της προσπάθειας δημιουργίας βάσης πολιτιστικών δεδομένων στις Κυκλάδες, έχουν καθιερωθεί ως πολιτιστικός θεσμός οι Μουσικές Συναντήσεις που διεξάγονται σε ετήσια βάση και επιδιώκουν να φέρουν σε επικοινωνία τους συχνά αγνοημένους, οργανοπαίκτες-θεματοφύλακες του παραδοσιακού ύφους και ήθους των νησιών, να τους δώσουν την ευκαιρία ν' ανταλλάξουν γνώσεις κι εμπειρίες, να επιδείξουν τη δεξιοτεχνία τους και να αποκτήσουν κίνητρα για τη διάδοση και συνέχιση της παράδοσής τους.

Ήδη στον τομέα της παραδοσιακής μουσικής πνευστών, γίνεται και συνεχίζεται συστηματική καταγραφή (ηχογράφηση, φωτογράφηση, κινηματογράφηση και συνεντεύξεις) όλων των συμμετεχόντων στις Συναντήσεις, σε συνεργασία με το Μουσείο Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων Φοίβου Ανωγειανάκη και με ομάδα νέων εθνομουσικολόγων (φοιτητές και υποψήφιοι διδάκτορες του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Σαν επιστέγασμα θα ενταχθεί σε ψηφιακή και αναλυτική μορφή το πρωτογενές οπτικοακουστικό υλικό των Συναντήσεων. Αντιπροσωπευτικά δείγματα από το πολύτιμο αυτό υλικό, θα περιληφθούν στη συνέχεια σε ειδική έκδοση που θα περιλαμβάνει βιβλίο-μελέτη για τα όργανα και τους οργανοπαίκτες, ψηφιακούς και οπτικούς δίσκους (cd και dvd). Η προβολή του υλικού αυτού με τη μορφή της παραπάνω έκδοσης, αποσκοπεί μεταξύ άλλων στην προσέλκυση υψηλού επιπέδου επισκεπτών, στην κατεύθυνση της πολιτιστικής τουριστικής δραστηριότητας.

δ) Μέτρα ανάδειξης του πολιτιστικού χαρακτήρα του συμπλέγματος. Η ανάγκη διάδοσης και ανάδειξης της πολιτιστικής φυσιογνωμίας των Κυκλαδων, όπως αυτή εκφράζεται από τον ιστορικό μνημειακό πλούτο, την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία, τον λαϊκό πολιτισμό και τις ηθικές αξίες που τον διέπουν είναι σίγουρο ότι θα προσελκύσει ακόμη περισσότερο κόσμο, από την Ελλάδα και το Εξωτερικό, σύμφωνα με τις τοπικές Αρχές.

3.1.2 Το νέο μοντέλο Περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης

Παράλληλα, με τις προτάσεις των τοπικών φορέων και παραγόντων η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου προωθεί συνολικές αλλαγές στο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης, με επίκεντρο τις Κυκλάδες, δίνοντας έμφαση «στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και στον τουρισμό εμπειρίας και γνώσης, που θα αναβαθμίσουν σταδιακά το τουριστικό της branding».

Η Περιφέρεια προχώρησε ήδη στη σύσταση Οργανισμού Μάρκετινγκ Προορισμού (Destination Marketing Organisation ή DMO) για να συντονίζει τις τουριστικές δράσεις, να παρακολουθεί τις αγορές και την πορεία ζήτησης στην Ευρώπη και διεθνώς, ενώ, προς την κατεύθυνση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, προωθεί:

- Την πιστοποίηση τουριστικών δραστηριοτήτων, εγκαταστάσεων αλλά -ακόμη- και προορισμών.
- Την ανάπτυξη εξειδικευμένων προγραμμάτων τουριστικής εκπαίδευσης με αναφορά στον εναλλακτικό τουρισμό (π.χ. οικοξεναγών)
- Την αντικατάσταση του «all inclusive» με το «all weather»
- Την ενίσχυση της πολιτιστικής διάστασης της Περιφέρειας με χρηματοδοτική ενίσχυση των απαιτούμενων αναγκών λειτουργίας όλων των αρχαιολογικών χώρων της Περιφέρειας (π.χ. της Δήλου).
- Την επίσπευση ολοκλήρωσης του χωροταξικού σχεδιασμού σε τοπικό επίπεδο που θα συμβάλλει και στην αποτροπή συγκρούσεων χρήσεων γης. Παράλληλα, θα προσδιορισθεί η φέρουσα ικανότητα κάθε τόπου και θα υπάρξουν αντίστοιχες μελέτες, ώστε να προσδιοριστούν τα επιθυμητά επίπεδα τουριστικής αξιοποίησης και ανάπτυξης.
- Την αξιοποίηση εγκαταλελειμμένων κατοικιών ή οικισμών, κατόπιν αποκατάστασης τους και εξοπλισμού τους με τη χρήση σύγχρονων τεχνολογικών εφαρμογών με στόχο την ανάπτυξη μιας νέας μορφής βιωματικού τουρισμού και με έμφαση την εκτός εποχής τουριστική περίοδο. Επιπλέον, επιδιώκεται η αξιοποίηση

παραδοσιακών οικισμών, με σταδιακό αποκλεισμό της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων εντός τους.

- Το άνοιγμα προς επενδυτές του απόδημου ελληνισμού για αποκατάσταση, συντήρηση και εκμετάλλευση αρχαιολογικών χώρων που είτε είναι υποβαθμισμένοι είτε βρίσκονται σε αχρηστία λόγω έλλειψης πόρων. Η συγκεκριμένη δράση θα δημιουργήσει και νέες θέσεις εργασίας.
- Τη σύνδεση του πρωτογενή τομέα με τον τριτογενή και τη δημιουργία δικτύου εστιατορίων διατροφής που ταυτίζεται με την κουζίνα του Αιγαίου (χορήγηση σήματος για τα μέλη-εστιατόρια).
- Τα Οινικά/Αγροτικά μονοπάτια και τη διασύνδεση των εν λόγω διαδρομών στα προγράμματα των επισκεπτών με κρουαζιερόπλοια.
- Την ανάπτυξη του τουρισμού ευεξίας σε συνδυασμό με την ανάδειξη της αξίας τοπικών προϊόντων καλλωπισμού θεραπείας, αρωματικά φυτά κ.α.
- Την αποκατάσταση και εκμετάλλευση των ιαματικών εγκαταστάσεων της περιφέρειας.
- Την ανάπτυξη και προώθηση τουριστικών προγραμμάτων για την προσέλκυση τουριστών με αναπηρία ή άλλου είδους πρόβλημα υγείας που απαιτεί αντίστοιχη νοσηλευτική υποστήριξη.
- Την ανάδειξη ενός ή περισσότερων νησιών της περιφέρειας σε πρότυπα νησιά ανάπτυξης αποκλειστικά εναλλακτικών μορφών τουρισμού
- Τη συμμόρφωση του τουρισμού με τις αρχές της πράσινης ανάπτυξης.
- Την ενθάρρυνση της δημιουργίας ποιοτικών τουριστικών προϊόντων για να διευκολυνθεί η κατανόηση των συνηθειών και της πολιτιστικής ταυτότητας των τοπικών πληθυσμών.
- Τη δικτύωση πολιτιστικών στοιχείων με την αξιοποίηση ιδιωτικών κεφαλαίων (για παράδειγμα δημιουργία δικτύου φάρων του Αιγαίου).

3.1.3 ΣΕΤΕ και Ελληνικός Τουρισμός 2020

Στη μελέτη του ΣΕΤΕ με θέμα: «Ελληνικός Τουρισμός 2020: Πρόταση για τον νέο αναπτυξιακό μοντέλο» αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι «η πρόταση για το νέο αναπτυξιακό μοντέλο του ελληνικού τουρισμού είναι κατά βάση πρόταση πολιτικής, που κατά προτεραιότητα, πρέπει να διαχειρισθεί ή ακόμα καλύτερα να επιβάλλει κύρια την αλλαγή νοοτροπίας».

Ο Σύνδεσμος τονίζει ότι η σημερινή προσέγγιση του ιδιωτικού τομέα, που χαρακτηρίζεται από ενδοκλαδική εσωστρέφεια, πρέπει να μετεξελιχθεί σε εξωστρεφή πρωταγωνιστικό ρόλο, ενώ υπογραμμίζει την ανάγκη μεγαλύτερης συμβολής του Δημόσιου Τομέα τόσο στην ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, όσο και στη δημιουργία των καταλλήλων και αναγκαίων υποδομών.

Το νέο αναπτυξιακό μοντέλο που εισηγείται ο ΣΕΤΕ απαιτεί έναν ελάχιστο αριθμό από θεσμικούς και άλλους μετασχηματισμούς: αυτόνομο Υπουργείο Τουρισμού, ίδρυση Γραμματείας Τουρισμού σε όλα τα συναρμόδια Υπουργεία, μόνιμος ΓΓ Τουρισμού, ή τουλάχιστον με πενταετή θητεία, συντονισμός των συναρμόδιων Υπουργείων από το γραφείο του Πρωθυπουργού και διακομματική συναίνεση για τον τρόπο διοίκησης και διαχείρισης του τουρισμού.

Στο επίπεδο της προσφοράς: διατήρηση του προϊόντος «ήλιος και θάλασσα» με αναβάθμιση της ποιότητάς του και συνεχή βελτίωση της σχέσης τιμής/ποιότητας. Ταυτόχρονα, ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού που θα προκύπτουν μέσα από αναλυτική τμηματοποίηση της ζήτησης.

Το κυρίαρχο ζητούμενο στην προσέγγιση της ζήτησης στο νέο αναπτυξιακό μοντέλο του ελληνικού τουρισμού είναι η δημιουργία δομών και κουλτούρας μάρκετινγκ, καθώς επίσης οι αλλαγές τόσο σε νοοτροπία, όσο και σε οργάνωση.

Η συνεχής έρευνα και μελέτη των αγορών θεωρείται ως η ελάχιστη απαιτούμενη προϋπόθεση επιτυχίας, ενώ η ίδρυση εταιρείας με αντικείμενο το διαδικτυακό μάρκετινγκ του ελληνικού τουρισμού και η σύναψη στρατηγικών συμμαχιών με αεροπορικές εταιρείες για νέες απευθείας πτήσεις προς τους ελληνικούς τουριστικούς προορισμούς, κρίνονται απαραίτητες.

Η σύσταση μηχανισμών επικοινωνιακής διαχείρισης κρίσεων πρέπει να προκρίνεται επίσης στις στρατηγικές προτεραιότητες της χώρας, ενώ για την αύξηση της ζήτησης, προτείνεται η δημιουργία συνεργειών και οικονομιών φάσματος με τομείς/κλάδους όπως: ο πολιτισμός, ο αθλητισμός, η εκπαίδευση, οι ιατρικές υπηρεσίες και η γαστρονομία.

Η διαχείριση (τουριστική κατοικία-holiday home) κατατάσσεται ανάμεσα στους πέντε (5) σημαντικότερους λόγους για τους οποίους ταξιδεύουν οι Ευρωπαίοι και αναδεικνύεται ως αναπτυξιακή-επενδυτική προτεραιότητα για τον ελληνικό τουρισμό.

Τέλος, επισημαίνεται η ανάγκη για επενδύσεις στην τεχνολογία και κυρίως στο ανθρώπινο δυναμικό και την εκπαίδευσή του ως τη σημαντικότερη παράμετρο στην προσπάθεια παροχής ποιοτικών υπηρεσιών και βελτίωσης της παραγωγικότητας.

3.2 Διεθνή Παραδείγματα τουριστικής ανάπτυξης

3.2.1 Ισπανία: Ευρωπαϊκός Τουρισμός για Ηλικιωμένους

Η Ισπανική κυβέρνηση επιδοτεί χειμερινά ταξίδια στην Ισπανία για άτομα άνω των 55 ετών χάρη στο πρόγραμμα «Ευρωπαϊκός Τουρισμός για Ηλικιωμένους»¹¹. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα οι ηλικιωμένοι θα μπορούν να ανακαλύπτουν τουριστικούς προορισμούς όπως η Ανδαλουσία και οι Βαlearίδες νήσοι και να απολαμβάνουν τις κλιματικές τους συνθήκες, την κουλτούρα και την γαστρονομία τους.

Το πρόγραμμα «Ευρωπαϊκός Τουρισμός για Ηλικιωμένους» είναι ένα πρωτοποριακό έργο που αναπτύχθηκε σε διεθνές επίπεδο, το οποίο στοχεύει στη διοργάνωση μερικώς επιδοτούμενων ταξιδιών στην Ισπανία, για ηλικιωμένους άνω των 55 ετών που διαμένουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την διάρκεια των μεσαίων και χαμηλών τουριστικών περιόδων. Σκοπός του προγράμματος είναι η τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας πέραν της θερινής περιόδου, η προαγωγή ενεργών εργασιακών πολιτικών και η συνεισφορά στη δημιουργία της ιδέας του Ευρωπαίου πολίτη και η υπογράμμιση της ενεργού συμμετοχής του προαναφερόμενου target group.

Στο πρόγραμμα έχουν δικαίωμα συμμετοχής οι ηλικιωμένοι άνω των 55 ετών και μπορούν να συνοδεύονται από κάποιο άτομο, το οποίο, παρόλο που μπορεί να μην πληροί τις ηλικιακές προϋποθέσεις, θα μπορεί να απολαμβάνει των ίδιων συνθηκών.

Η τελική τιμή του βασικού πακέτου είναι 410 ευρώ, το οποίο περιλαμβάνει επιδότηση από την Ισπανική Κυβέρνηση. Η τιμή του ταξιδιού περιλαμβάνει εισιτήρια μετ' επιστροφής, μεταφορά από το αεροδρόμιο-ξενοδοχείο-αεροδρόμιο, διαμονή σε ξενοδοχεία 4 αστέρων, πλήρη διατροφή, δύο ξεναγήσεις και μια επιπλέον ασφάλεια ταξιδιού.

Η Travel Senior είναι ο αρμόδιος ισπανικός φορέας για την διαχείριση των ταξιδιών. Οι συνεργάτες της στην Ελλάδα είναι τα τουριστικά πρακτορεία Kyklos Travel και Pamnotis Travel, τα οποία είναι υπεύθυνα για την εμπορική διάθεση των τουριστικών πακέτων. Οι τουρίστες θα μπορούν να επωφεληθούν από την τιμή, αποκλειστικά με

¹¹ Πηγή: Εφημερίδα Κέρδος, 11 Ιανουαρίου 2011

αυτά τα πρακτορεία, χάρη στην επιδότηση που παρέχει η Ισπανική Κυβέρνηση και οι περιοχές της Ανδαλουσίας και των Βαλεαρίδων νήσων.

Κατά την πρώτη περίοδο, περίπου 45.000 τουρίστες επισκέφθηκαν την Ισπανία προερχόμενοι από διαφορετικές χώρες, οι οποίες έχουν δικαίωμα συμμετοχής στο πρόγραμμα, με τους Έλληνες να επωφελούνται περισσότερο από όλους από αυτή την πρωτοβουλία. Στην πραγματικότητα, ένας στους τρεις τουρίστες που επισκέπτονταν την Ισπανία χάρη σε αυτήν την πρωτοβουλία ήταν Έλληνας, συμμετέχοντας συνολικά 15.000 ηλικιωμένοι.

Το πρόγραμμα «Ευρωπαϊκός Τουρισμός για Ηλικιωμένους» είναι μέρος της Προπαρασκευαστικής Δράσης γνωστής ως «Καλυψώ» που ξεκίνησε η Ευρωπαϊκή Ένωση και στόχευε στην προώθηση του τουρισμού σε όλα τα κράτη-μέλη. Η επιτυχημένη υλοποίησή του στην Ισπανία και η μαζική συμμετοχή Ελλήνων τουριστών σε αυτό αναδεικνύει την πιθανότητα ενεργοποίησης αντίστοιχων δράσεων και στην Ελλάδα, γεγονός που άμεσα θα ενισχύσει την τουριστική κίνηση, από Έλληνες και ξένους επισκέπτες και ταυτόχρονα θα συμβάλλει αποφασιστικά στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου της χώρας.

Οι Κυκλάδες θα μπορούσαν να αποτελέσουν ιδανικό χώρο πιλοτικής εφαρμογής του, τόσο για λόγους κλίματος, όσο και για λόγους ελκυστικότητας ως προορισμού διεθνούς φήμης και αναγνώρισης.

3.2.2 Βρετανία: Νέοι Τύποι Τουριστών και Νέα Είδη Τουρισμού

Πρόσφατα η ταξιδιωτική ένωση της Βρετανίας, ABTA (Association British Travel Agencies), δημοσίευσε έρευνα σχετική με τις νέες τάσεις στον τουρισμό για το 2010¹².

Η έρευνα της ABTA κάνει λόγο για νέες κατηγορίες τουριστών οι οποίες διαμορφώθηκαν εξαιτίας των συνθηκών. Ο πρώτος τύπος ταξιδιωτών που φαίνεται να δημιουργείται είναι οι «chadventurers, μία σύνθετη λέξη που προκύπτει από τις λέξεις «charity» (φιλανθρωπία) και «adventure» (περιπέτεια). Πρόκειται για τουρίστες οι οποίοι πραγματοποιούν τουρισμό περιπέτειας (σαφάρι, extreme games κ.ά.) με στόχο τη συγκέντρωση χρημάτων για φιλανθρωπικούς σκοπούς.

Μία υποκατηγορία των «chadventurers», σύμφωνα με την ABTA, είναι και οι «voluntourists», οι οποίοι προσφέρουν εθελοντικά εργασία πραγματοποιώντας ταυτόχρονα τις καλοκαιρινές διακοπές τους.

Δύο άλλοι τύποι τουριστών, οι οποίοι, σύμφωνα με την ABTA θα εξελιχθούν, είναι οι «solidayers» και οι «funemployed». Οι πρώτοι (solidayers) είναι τουρίστες υψηλών εισοδηματικών τάξεων (η ABTA τούς χαρακτηρίζει jet-setters), οι οποίοι λόγω των οικονομικών συνθηκών επιλέγουν να κάνουν διακοπές μόνοι τους, χωρίς τη συνοδεία των φιλικών τους προσώπων, όπως έκαναν μέχρι πρόσφατα. Οι δεύτεροι (funemployed) είναι οι τουρίστες εκείνοι που η οικονομική κρίση τούς οδήγησε στο να ταξιδεύουν αποκλειστικά σε μακρινούς προορισμούς με εκπωτικές πτήσεις και προσφορές για διαμονή σε ξενοδοχεία.

Σε ότι αφορά τις νέες τάσεις, η ABTA στην έρευνά της επικεντρώνεται σε τέσσερις κύριες τομείς οι οποίες θεωρεί ότι θα κυριαρχήσουν στην τουριστική βιομηχανία σε παγκόσμιο επίπεδο.

A) Η ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΑ. Παραδοσιακά η κρουαζιέρα ήταν μία μορφή διακοπών ιδιαίτερα δημοφιλής, αν και για λίγους λόγω των υψηλών τιμών. Σύμφωνα με την ABTA, οι εξελίξεις στην κρουαζιέρα θα την αναδείξουν ως μία μορφή τουρισμού που

¹² Πηγή: www.abta.com: ABTA Annual Report 2010/2011

θα προτιμήσουν οι ταξιδιώτες. Οι εξελίξεις αυτές αφορούν κυρίως που περιλαμβάνουν τα προγράμματα κρουαζιερών, οι τιμές στις οποίες περιλαμβάνεται απεριόριστη κατανάλωση φαγητού και ποτού, καθώς και οι εναλλακτικές προτάσεις διασκέδασης εντός των κρουαζιερόπλοιων, όπως, για παράδειγμα, τα μιούζικαλ διεθνούς φήμης, οι τοίχοι αναρρίχησης, οι πίστες πατινάζ και τα σεμινάρια ποικίλου ενδιαφέροντος.

Β) X-FACTOR ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ. Η ΑΒΤΑ χρησιμοποιεί ευρύτατα τον όρο «x-factor» για διακοπές και προορισμούς που προσφέρουν στον επισκέπτη μία μοναδική, διαφορετική εμπειρία. Όπως αναφέρει οι προορισμοί αυτοί θα δίνουν τη δυνατότητα στους τουρίστες να ξεπερνούν τις προσδοκίες τους, αφού πλέον οι διακοπές τους δεν θα είναι απλώς συνώνυμες με ήλιο και θάλασσα, αλλά με φιλανθρωπία, εθελοντισμό και νέες εμπειρίες γενικότερα.

Γ) «ΠΡΑΣΙΝΟΙ» ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ. Η τουριστική βιομηχανία θεωρείται, σύμφωνα με την ΑΒΤΑ, ένας από τους πρώτους κλάδους που ανέπτυξε και εφάρμοσε φιλοπεριβαλλοντικές πολιτικές χωρίς καν να έχει προηγηθεί πίεση από τους καταναλωτές. Σήμερα, που η γνώση των καταναλωτών για την κλιματική αλλαγή είναι ευρεία, η ζήτηση για «πράσινες» διακοπές έχει αυξηθεί κατά πολύ. Έτσι, η βιωσιμότητα και η αειφορία είναι έννοιες που η τουριστική βιομηχανία υιοθετεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι προσπάθειες των αεροπορικών εταιρειών για μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα των αεροσκαφών.

Δ) ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΑΘΛΗΣΗΣ. Ιδιαίτερα σε περιόδους έντονης διεθνούς αθλητικής δραστηριότητας (Ολυμπιακοί Αγώνες, Παγκόσμια Πρωταθλήματα κτλ), δίνεται η δυνατότητα σε χώρες να προσελκύσουν τον τουρισμό άθλησης. Για τις διοργανώτριες χώρες, οι εκδηλώσεις αυτές αποτελούν μία ευκαιρία όχι μόνο να αναζωογονηθούν στο εσωτερικό τους, αλλά και να αποκτήσουν μία νέα εικόνα, αυτής του τουριστικού προορισμού.

Εκτιμάται ότι οι Κυκλάδες, ειδικότερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης, κατά τις οποίες έχει αναπτυχθεί και κλίμα συμπαραστάσης προς την Ελλάδα, σε πολλές χώρες του κόσμου, μπορεί να συνδυάσουν αποτελεσματικά όλες τις παραπάνω νέες τάσεις του τουρισμού, αλλά και να προσελκύσουν τα νέα είδη τουριστών.

3.2.3 Τουρισμός και Νέες Τεχνολογίες

Σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες, οι εφαρμογές ψηφιακής τεχνολογίας, το διαδίκτυο και τα social media επηρεάζουν και, σε μεγάλο βαθμό, καθορίζουν την ποιότητα και το εύρος όλων των σταδίων της τουριστικής εμπειρίας και της διαδικασίας επιλογής ενός προορισμού. Η διείσδυση της ψηφιακής τεχνολογίας σε διαδικασίες που μέχρι πρότινος λάμβαναν χώρα αποκλειστικά σε συμβατικό περιβάλλον παροχής τουριστικών υπηρεσιών, φαίνεται ότι δημιουργεί μεν τεράστιες ευκαιρίες αλλά και σημαντικές προκλήσεις για τις τουριστικές επιχειρήσεις.

Πλέον, ο τουριστικός τομέας σε διεθνές και εγχώριο επίπεδο δείχνει να αντιλαμβάνεται τη σημασία της ψηφιακής τεχνολογίας σε επίπεδο στρατηγικής, επιχειρησιακής λειτουργίας και προώθησης.

Τα τελευταία στοιχεία κάνουν λόγο για θεαματική αύξηση των σχετικών αριθμών δεδομένου ότι για το έτος 2011, το 53% των Ευρωπαίων ταξιδιωτών προτίμησαν το διαδίκτυο για κρατήσεις που είχαν να κάνουν με το πακέτο διακοπών τους¹³. Η τάση επιβεβαιώνεται και στις αναδυόμενες αγορές (BRIC) αφού το αντίστοιχο ποσοστό για τη Ρωσική και την Ινδική αγορά αγγίζει το 50% και 40% αντιστοίχως.

Ενδεικτικό είναι και το γεγονός ότι περίπου 12 εκατ. Αμερικάνοι έκλεισαν κάποιο μέρος ή το σύνολο του πακέτου τους μέσω του κινητού τηλεφώνου τους για το 2011, αριθμός που αναμένεται να εκτιναχτεί στα 16εκ για το τρέχον έτος¹⁴.

Η ψηφιακή τεχνολογία και το διαδίκτυο διαμορφώνουν πλέον πολύ μεγαλύτερο μέρος της τουριστικής εμπειρίας από αυτό που αφορά το στάδιο επιλογής ενός προορισμού ή της κράτησης ενός ξενοδοχείου. Οι ενδιαφερόμενοι χρησιμοποιούν geo-location εφαρμογές και social media channels σε πραγματικό χρόνο προκειμένου να πληροφορηθούν για την ποιότητα και το τύπο μιας προσφερόμενης υπηρεσίας, ενός αξιοθέατου ή ακόμα και ενός εστιατορίου που επιλέγουν.

¹³ Πηγή: *Flash Eurobarometer 334 "Attitudes of European Towards Tourism"*, Μάρτιος 2012

¹⁴ Πηγή: *eMarketer*

Με τις λεγόμενες NFC (Near Field Communications) τεχνολογίες και μεθόδους επικοινωνίας να διεισδύουν όλο και περισσότερο στη ζωή και στις μεθόδους κατανάλωσης τουριστικών προϊόντων και μη (google wallet, QR codes, augmented reality etc), ο τρόπος λειτουργίας και προώθησης μια τουριστικής αλλάζει πλέον ριζικά και τα ψηφιακά μέσα θα επηρεάσουν το σύνολο της λειτουργίας του τουριστικού τομέα¹⁵.

Για παράδειγμα, οι επισκέπτες μια έκθεσης, ενός μουσείου μέσα απο διαδραστικά indoor & outdoor positioning systems μπορούν να καθοδηγούνται ανάλογα με το ενδιαφέρον, τις προηγούμενες εμπειρίες και τις οδηγίες που οι ίδιοι επιθυμούν και ορίζουν.

Αυτές οι δυνατότητες των νέων τεχνολογιών θα μπορούσαν να πολλαπλασιάσουν τις προοπτικές προσέλκυσης επισκεπτών και στις Κυκλάδες, με σημαντικά μικρότερο κόστος προβολής και διαφήμισης από ότι τα συμβατικά μέσα, ενώ διευρύνουν σωρευτικά τη δεξαμενή υποψήφιων επισκεπτών.

Παράλληλα, λειτουργώντας συνδυαστικά με συνεργαζόμενους τομείς του τουρισμού, όπως η εστίαση ή ο πολιτισμός, μπορούν να οδηγήσουν στην αναβάθμιση του τελικού προσφερόμενου προϊόντος ως ενιαίου συνόλου και ουσιαστικά να ενιαιοποιήσουν ολόκληρες τουριστικές περιοχές.

¹⁵ Πηγή: Σεμινάρια Ψηφιακού Τουρισμού από την εταιρεία συμβούλων τουρισμού AbouTourism Destination Consultants και την εταιρεία διοργάνωσης σεμιναρίων και workshops ψηφιακού τουρισμού, E-Tourism Frontiers

3.3 Συμπεράσματα Κεφαλαίου 3

Κατά την ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου, καταγράψαμε θέσεις, προτάσεις, εισηγήσεις, αλλά και προωθούμενες δράσεις τοπικών φορέων, περιφερειακών Αρχών και συλλογικών οργανώσεων του τουριστικού κλάδου στην Ελλάδα.

Παράλληλα, επισημάνθηκαν επιτυχημένα παραδείγματα τουριστικής ανάπτυξης από ανταγωνιστικές χώρες, όπως η Ισπανία και το Πρόγραμμα Ευρωπαϊκού Τουρισμού για Ηλικιωμένους, οι νέες τάσεις στη Βρετανική αγορά, που αποτελεί σημαντική αγορά-στόχο για την Ελλάδα και τις Κυκλάδες, καθώς και τις εξελίξεις σε επίπεδο νέων τεχνολογιών, που επηρεάζουν άμεσα την προσφορά και τη ζήτηση του τουριστικού προϊόντος.

Κοινός τόπος αυτής της καταγραφής ήταν η ανάδειξη ενός νέου τουριστικού προτύπου, που ειδικά στην περίπτωση των Κυκλάδων μπορεί να βρει πρόσφορο έδαφος. Το πρότυπο αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει ταυτόχρονα και συνδυαστικά την προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού, προσαρμοσμένων στις νέες συνθήκες, με δράσεις αποτελεσματικής διαχείρισης του μαζικού τουρισμού και παράλληλη αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών.

Ως επίκεντρο αυτής της στόχευσης αναδεικνύεται η ανάπτυξη συνεργειών σε επίπεδο πολιτισμού, γαστρονομίας, αθλητισμού και προστασίας του περιβάλλοντος, με παράλληλη αποτελεσματική προβολής και διαφήμιση του τουριστικού προϊόντος.

Κεφάλαιο 4ο: Οι Κυκλάδες ως ενιαίος προορισμός, Προτάσεις και Συμπεράσματα

4.1 Οι υποδομές

Για την ανάδειξη των Κυκλάδων ως ενιαίου προορισμού και την εδραίωση ενός νέου τουριστικού προτύπου, ως ασφαλιστικής δικλείδας σε περιόδους οικονομικής κρίσης εκτιμάται ως αναγκαία η δημιουργία των κατάλληλων εκείνων συνθηκών από πλευράς υποδομών. Ενδεικτικά αναφέρονται κατηγορίες έργων άμεσης προτεραιότητας, όπως έργα ανάπλασης–κατασκευής λιμένων και αερολιμένων των νησιών, αγκυροβόλια και καταφύγια σκαφών αναψυχής, οδικές και ακτοπλοϊκές συνδέσεις μεταξύ των νησιών και με τα μεγάλα λιμάνια της χώρας (Πειραιά, Ραφήνας, Θεσσαλονίκης, Κρήτης), αντιμετώπιση κυκλοφοριακών προβλημάτων και προβλημάτων στάθμευσης, δομών καθαριότητας, ύδρευσης και αποχέτευσης.

Ειδικότερα, το θεμελιώδες θεωρείται το ζήτημα των μεταφορών, ακτοπλοϊκών και αερομεταφορών, με γνώμονα την δημιουργία υποδομών υποδοχής μεγάλων πλοίων και αεροσκαφών, καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου,

Κρίσιμης σημασίας είναι και η ακτοπλοϊκή ενδοκυκλαδική σύνδεση. Η αύξηση των δρομολογίων τη διετία 2010-2011 είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της τουριστικής κίνησης στην περιοχή. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται και οι δημόσιες συγκοινωνίες στα νησιά, ώστε να επιτρέψουν την παροχή καλύτερων υπηρεσιών και τη γεωγραφική επέκταση ενδοκυκλαδικά του τουριστικού προϊόντος, με επίκεντρο τη διάκριση από τον μαζικό τουρισμό και την ανάδειξη επιμέρους στοιχείων της περιοχής. Ενισχυτικά προς την κατεύθυνση αυτή θα πρέπει να λειτουργήσουν έργα βιολογικού καθαρισμού, ανακύκλωσης, αποχετευτικών δικτύων και μονάδων αφαλάτωσης νερού.

Η προώθηση ενός τέτοιου προγράμματος υποδομών, με αξιοποίηση κοινοτικών και εθνικών πόρων, θα έχει σφαιρικά θετικά αποτελέσματα για την περιοχή, σε όρους απασχόλησης, σχηματικού ΑΕΠ και παραγωγής προστιθέμενης αξίας, από πλευράς υποστήριξης του τουριστικού προϊόντος της.

4.2 Ιδιωτικές επενδύσεις και δημιουργία εισοδήματος

Η επένδυση στην παραγωγική βάση, την ποιότητα και στην καινοτομία, από την πλευρά της ιδιωτικής πρωτοβουλίας είναι εξίσου σημαντική. Η ανάδειξη και η καλλιέργεια τουριστικής συνείδησης, για την παροχή υπηρεσιών υψηλής ποιότητας σε Έλληνες και ξένους επισκέπτες θεωρείται ακρογωνιαίος σημασίας για την εδραίωση ενός νέου τουριστικού προτύπου.

Θα πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα η προώθηση του τρίπτυχου «Καινοτομία-Ποιότητα-Περιβάλλον», με δράσεις κατάρτισης, επιμόρφωσης και εκπαίδευσης σε ένα ευρύ ηλικιακό φάσμα των κατοίκων της περιοχής, μέσα από τα ευρωπαϊκά συγχρηματοδοτούμενα Αναπτυξιακά Προγράμματα και το ΕΣΠΑ.

Παράλληλα, θα πρέπει να υποστηριχθεί η ανάπτυξη υποδομών εναλλακτικού μορφών τουρισμού (καταδυτικά πάρκα, κέντρα αναρρίχησης, αξιοποίηση σπηλαίων κ.ά.), παροχή υπηρεσιών στον αγροτουρισμό, παρασκευής-τυποποίησης παραδοσιακών προϊόντων, συντήρησης-αναστήλωσης παραδοσιακών κτηρίων, διοργάνωσης εκδηλώσεων τέχνης και πολιτισμού, προβολής του τουριστικού προϊόντος.

Ως απώτερος στόχος θα πρέπει να είναι η πλήρης διασύνδεση του τουριστικού προϊόντος, με τον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, δημιουργώντας οικονομίες κλίμακος και συνέργειες αξιοποίησης τοπικών προϊόντων και πρώτων υλών, στη βάση και τοπικών συμφώνων ποιότητας.

Κύρια επιδίωξη θα πρέπει να είναι ο συνδυασμός της ήπιας τουριστικής ανάπτυξης με παράλληλη ενασχόληση του πληθυσμού με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, καθώς και τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, προκειμένου να αποφευχθεί η μονοδιάστατη εξάρτηση από τουριστικές υπηρεσίες, να ενισχυθεί η παραγωγική βάση της περιοχής και να δημιουργηθούν πρόσθετες πηγές εισοδήματος για τους κατοίκους των Κυκλάδων.

Με τον τρόπο αυτό, θα αμβλυνθούν οι συνέπειες της γενικότερης οικονομικής ύφεσης στη χώρα και θα δημιουργηθούν συνθήκες ταχύτερης ανάκαμψης, με ευεργετικά αποτελέσματα και στην απασχόληση.

4.3 Ενιαιοποίηση με διαφοροποίηση τουριστικού προϊόντος

Βασική στόχευση του σχεδίου ανάπτυξης του τουρισμού στις Κυκλάδες θα πρέπει να είναι η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, μέσα από την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού (αγροτουρισμός, καταδυτικός, ορειβατικός, θρησκευτικός, συνεδριακός, αθλητικός.), τις οποίες μπορεί να αξιοποιήσει ο επισκέπτης των νησιών όχι μόνο κατά τη θερινή περίοδο, αλλά καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Για το λόγο αυτό απαιτείται αξιοποίηση των διακριτών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, δυνατοτήτων και προοπτικών κάθε ενός νησιού ξεχωριστά, ώστε να προωθηθεί ο πιο αποτελεσματικός εκσυγχρονισμός τουριστικών επιχειρήσεων, η βελτίωση των προσφερόμενων υπηρεσιών, η άμεση σύνδεση του τουρισμού με την τοπική παραγωγή και τη σύγχρονη πολιτιστική πραγματικότητα, η προστασία και ανάπτυξη της φυσικής κληρονομιάς και της παράδοσης και η στοχευμένη προβολή του τουριστικού προϊόντος.

Όπως αναφέρθηκε και στο σχετικό κεφάλαιο για την υφιστάμενη κατάσταση του τουρισμού στις Κυκλάδες, κάθε νησί είναι ένας ξεχωριστός κόσμος με το δικό του ύφος, με τις δικές τους φυσικές ομορφιές και παραδοσιακές αποχρώσεις. Η Νάξος με τις πολύπτυχες επιλογές, η Τήνος ως θρησκευτικό κέντρο, η Σαντορίνη, η Μήλος και η Κίμωλος με τα ηφαιστιογενή ανάγλυφα, η Μύκονος και η Πάρος με τη διεθνή τους απήγηση, η Σύρος ως διοικητικό και οικονομικό κέντρο, η Σίφνος με την αγγειοπλαστική και τη γαστρονομία της, η Κύθνος με τις ιαματικές της πηγές, η Αμοργός με τα αναρριχητικά της τοπία, η Δήλος ως μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

Αντίστοιχα, στα πλαίσια της ανάπτυξης της τάσης για «πράσινο τουρισμό» και της αυξανόμενης ζήτησης για «εθελοντικό» τουρισμό, όπως καταγράφηκαν στην έρευνα της ΑΒΤΑ, θα πρέπει να προωθηθούν συνεργασίες για την προστασία και ανάδειξη του φυσικού κυκλαδίτικου περιβάλλοντος.

Τέτοιες δράσεις θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν προγράμματα εθελοντικής για περιφράξεις των αμμοθινών που απειλούνται με εξαφάνιση, λειτουργία περιπτέρων περιβαλλοντικής ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης σε περιοχές με ιδιαίτερο

περιβαλλοντικό ενδιαφέρον (NATURA), καθαρισμοί ακτών, καθαρισμοί και σήμανση μονοπατιών, παρακολούθηση και καταγραφή της πανίδας και της χλωρίδας, ανακύκλωση απορριμμάτων, προώθηση βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας, για οικολογικές μορφές τουρισμού κ.λπ.

Η πανίδα και η χλωρίδα των Κυκλάδων αποτελούν πρόσθετα στοιχεία του τουριστικού της προϊόντος. Τα, κυρίως ενδημικά, σπάνια ή προστατευόμενα είδη φυτών και ζώων, τα μεταναστευτικά είδη, ο πανθομολογούμενος πλούτος φυτικών ειδών, όπως κέδρων, σχίνων, αγριελιάς, χαρουπιάς, αρωματικών φυτών, εκτάσεις θαλάσσιας βλάστησης με ποσειδωνία, συνδυάζονται αρμονικά με ανθρώπινες δημιουργίες - όπως οι εκκλησίες Προφήτης Ηλίας, Παναγία Τόσου Νερού, Αγ. Ανδρέας, Αγ. Ιωάννης στο Μαύρο Χωριό, Ταξιάρχης Σκάφης, ή σημαντικά αρχαιολογικά και ιστορικά μνημεία, όπως η προϊστορική ακρόπολη στον Αγ. Ανδρέα και οι αρχαίοι πύργοι.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν ορισμένα μόνο παραδείγματα διακριτότητας και διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος της περιοχής, αλλά και των δυνατοτήτων προσφοράς μίας ενιαιοποίημενης εμπειρίας υψηλής αισθητικής, ποιότητας και αξίας για κάθε επισκέπτη, ανεξαρτήτως χώρας προέλευσης και εισοδηματικής τάξης.

4.4 Επιθετική προβολή και προώθηση

Η ανάδειξη των Κυκλάδων ως ενιαίου προορισμού δεν αρκεί να σχεδιαστεί και να υλοποιηθεί διοικητικά. Απαιτεί την ανάπτυξη της σχετικής ιδέας και εικόνας στους τελικούς αποδέκτες, δηλαδή τους εν δυνάμει επισκέπτες της περιοχής. Αυτό προϋποθέτει τον σχεδιασμό και την υλοποίηση μίας επιθετικής πολιτικής προώθησης-προβολής του κυκλαδίτικου τουριστικού προϊόντος, συνολικά και με ενιαίο, αλλά όχι ομογενοποιημένο τρόπο.

Η συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις, με ενιαίο σύνθημα, χαρακτήρα και στόχευση αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση αυτή για την ανάδειξη των επιμέρους χαρακτηριστικών των Κυκλάδων, αλλά και τη σύνθεση της εμπειρίας επίσκεψής τους. Με τη συμμετοχή μας στις εκθέσεις αυτές, θα πρέπει να επιτυγχάνεται ποιοτική και ποσοτική προσέλευση επισκεπτών τόσο από ώριμες τουριστικά χώρες όσο και από αναδυόμενες.

Αντίστοιχες δράσεις θα πρέπει να αφορούν tour operators και συλλογικούς φορείς του τουρισμού στην Ελλάδα και το εξωτερικό, με παράλληλη έμπρακτη ευέλικτη τιμολογιακή πολιτική και προσαρμογή σε συνθήκες διεθνούς οικονομικής κρίσης.

Πολύτιμο εργαλείο για την υλοποίηση αυτής της στρατηγικής μπορούν να είναι οι σύγχρονες τεχνολογίες, το διαδίκτυο και τα social media, περιορίζοντας σημαντικά και το κόστος συμβατικών τρόπων διαφήμισης και προβολής.

Στο σχετικό παράδειγμα του κεφαλαίου 3, επισημάνθηκε ότι το 53% των Ευρωπαίων ταξιδιωτών προτίμησαν το διαδίκτυο για κρατήσεις που είχαν να κάνουν με το πακέτο διακοπών τους, ενώ αντίστοιχη Η τάση επιβεβαιώνεται και στις αναδυόμενες αγορές (BRIC) αφού το αντίστοιχο ποσοστό για τη Ρωσική και την Ινδική αγορά αγγίζει το 50% και 40% αντιστοίχως.

Κεντρική ιδέα ως προς την προσέγγιση των επισκεπτών θα πρέπει να είναι η διαφοροποίηση των Κυκλάδων από τους όρους μαζικού τουρισμού και η ικανοποίηση των επιθυμιών σε επίπεδο έκαστου επισκέπτη, ως αναπόσπαστο τμήμα του Τοπικού Brand Name.

4.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η πρόταση για το ένα σχέδιο ενιαιοποίησης του τουριστικού προϊόντος των Κυκλάδων αποτελεί την αφετηρία για την εξασφάλιση των συνθηκών εκείνων που θα επιτρέψουν την άμβλυση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης και θα διαμορφώσουν τις προϋποθέσεις ανάκαμψης και βιώσιμης ανάπτυξης, με τη δημιουργία πρόσθετου εισοδήματος και νέων θέσεων εργασίας στην περιοχή.

Η αξιοποίηση της ιδιαίτερα πλούσιας αιγαιοπελαγίτικης οينوγαστρονομίας προς όφελος των επιχειρήσεων των νησιών, ώστε αυτές να αποκομίσουν περισσότερα έσοδα από την τουριστική αγορά και η ανάδειξη των τοπικά παραγόμενων προϊόντων και της γαστρονομίας μπορεί να αποτελέσει όχημα προώθησης θεματικού τουρισμού των νησιών μας και διεθνούς προβολής των τοπικών παραγόμενων προϊόντων.

Η προώθηση των τοπικά παραχθέντων τροφίμων, οίνου και ποτών στο ελληνικό και διεθνές χονδρικό και λιανικό εμπόριο, η προβολή εστιατορίων, εμπορικών καταστημάτων, καταλυμάτων και λοιπών επιχειρήσεων στην τουριστική αγορά, στα μέσα ενημέρωσης, στο Διαδίκτυο, η διεξαγωγή κοινών προωθητικών εκδηλώσεων, εμπορικών αποστολών και σεμιναρίων, η συστηματοποίηση της τυποποίησης και της αξιοποίησης τοπικών προϊόντων εντός καταστημάτων και εστιατορίων, καθώς και η επιστημονική καταγραφή του προφίλ, της συμπεριφοράς, και των αγοραστικών και καταναλωτικών συνηθειών των τουριστών - Ελλήνων και αλλοδαπών -, αποτελούν συστατικά στοιχεία για την επίτευξη του στόχου.

Αυτό για να συμβεί χρειάζεται κυρίως η ευαισθητοποίηση του ντόπιου πληθυσμού για την πολιτιστική κληρονομιά και για περιβάλλον, αντιμετωπίζοντας τα όχι ως κερδοφόρους τουριστικούς πόρους αλλά ως παράγοντες της σύγχρονης βιοτικής εξέλιξης.

Η ανάπτυξη των Κυκλάδων ως ενιαίου προορισμού είναι το αποτέλεσμα και όχι ο στόχος, μέσα από μια πολιτική που δεν αλλοιώνει ούτε δημιουργεί κορεσμό στις περιοχές δραστηριότητας, αλλά αποσκοπεί στην ισόρροπη και μεθοδική ανάπτυξη τους με στόχο την αειφορία, αξιοποιώντας τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα.

Πρόκειται για μία εναλλακτική προοπτική και όχι μορφή του τουρισμού με την ευρύτερη του όρου έννοια. Μία προοπτική δεκτική προς τις νέες μορφές τουριστικής

ανάπτυξης, τη διεύρυνση της τουριστικής αγοράς και του τουριστικού προϊόντος, με τρόπο συμβατό ως προς την πολιτιστική, κοινωνική και περιβαλλοντική παρέμβαση.

Ο επιστημονικός και συνεδριακός τουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο οικοτουρισμός και ο πεζοπορικός και αθλητικός τουρισμός, είναι μόνο ενδεικτικοί τίτλοι πολιτιστικής τουριστικής δραστηριότητας, που μπορούν να αναπτυχθούν περαιτέρω στις Κυκλάδες. Το τελικό ζητούμενο είναι η συμπόρευση όλων των εμπλεκόμενων φορέων, ιδιωτών, τοπικής αυτοδιοίκησης και Επίσημης Πολιτείας, στη βάση υλοποίησης ενός βιώσιμου σχεδίου ανάπτυξης του τουρισμού επί κοινά αποδεκτών στόχων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- § Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ. Λύτρας Π. (1999), *Εισαγωγή στον Τουρισμό*, Αθήνα, Interbooks.
- § Gartner, William C. (2001), *Τουριστική ανάπτυξη : Αρχές, διαδικασίες και πολιτικές*, Αθήνα, Έλλην.
- § Ανδριώτης Κ., (2005), *Τουριστική ανάπτυξη και σχεδιασμός*, Αθήνα, Σταμούλης
- § Αθανασίου Λ. (2001), *Συνεδριακός Τουρισμός στην Ελλάδα: Εξελίξεις, Προβλήματα, Δυνατότητες και Πολιτική*, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.
- § Βαρβαρέσος Σ. (2000), *Τουρισμός–Έννοιες, Μεγέθη, Δομές*. Αθήνα: Προπομπός
- § Γεωργακόπουλος Θ., Λιανός Θ., Μπένος Θ. κ.α (2002), *Εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία*. Αθήνα: Γ. Μπένου
- § Ζαχαράτος Γ. (2000), *Package tour: παραγωγή και διάθεση του τουριστικού ταξιδιού*, Αθήνα: Προπομπός.
- § Ηγουμενάκης Ν. (1991), *Τουριστική Οικονομία*, Αθήνα: Interbooks.
- § Κούρκουλος, Α. (2003), *Οικονομική – Γ' έκδοση*, Αθήνα: Σταμούλης.
- § Κούτουλας Δ. – Σταυρινούδης Θ. (2006), «Στρατηγικές κατευθύνσεις ανάπτυξης του ελληνικού τουρισμού υπό συνθήκες εξάρτησης από τους ευρωπαϊούς tour operators», Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- § Λαγός Δ. (2005), *Τουριστική Οικονομική*. Αθήνα: Κριτική.
- § Mankiw, G. (2001), *Αρχές της Οικονομικής – Α' τόμος*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- § Mill, R.C and Morrison, A. M (1992), *The tourism system*, 2η έκδοση, London: Prentice-Hall International
- § Παπανίκος Γ. (2005), *Οι Ελληνικές Τουριστικές Εισπράξεις*, Αθήνα: ΙΤΕΠ.

- § Πατσουράτης Β. (2000), *Η Φορολογική Επιβάρυνση του Τουριστικού Προϊόντος*. Αθήνα: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Κέντρο Έρευνας.
- § Πατσουράτης Β.Α. (2002), *Η Ανταγωνιστικότητα του Ελληνικού Τουριστικού Τομέα*, Αθήνα: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ).
- § Παυλόπουλος Π.Γ. (1999), *Το Μέγεθος και η Δυναμική του Τουριστικού Τομέα*, Αθήνα: ΙΤΕΠ, Μελέτες: 7.
- § Παυλόπουλος Π. (2001), *Θέματα Οικονομικής και Τουριστικής Πολιτικής*, Αθήνα: ΙΤΕΠ.
- § Σταυρινούδης Θ. (2006). Σημειώσεις μαθήματος «Οικονομική των Τουριστικών Επιχειρήσεων». Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Σχεδιασμός, Διοίκηση και Πολιτική του Τουρισμού». Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Χίος.
- § Sinclair T., Stabler M., (2002) *The economics of tourism*. Routledge.
- § Souty F., (2002). “Passport to progress: competition challenges for world tourism and global anti-competitive practices in the tourism industry”, UNWTO, Tribe J., (1997) *The economics of leisure and tourism. Environments, markets and impacts*. Butterworth – Heinemann.
- § Ψωινός Π. (1994), *Έρευνα για τον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών των αλλοδαπών τουριστών*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο – Τμήμα Μηχανολόγων – Μηχανικών.
- § *Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση: η ανάγκη ενός Νέου Αναπτυξιακού Υποδείγματος* (2005), Αθήνα: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- § *Ελληνικός Τουρισμός 2010: Στρατηγική και στόχοι* (2003), Αθήνα: ΣΕΤΕ.
- § *Ελληνική Οικονομία και Τουρισμός*, (τεύχος 15, Μάιος 2003), Αθήνα: ΙΤΕΠ.
- § *Ελληνικός Τουρισμός 2020: Ο τουρισμός πρωταγωνιστής στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Ελλάδας* (2010), Αθήνα: ΣΕΤΕ.
- § *Τουρισμός και Απασχόληση* (2003), Αθήνα: ΣΕΤΕ.
- § «*Τουρισμός και ελληνική οικονομία*» (Τεύχος 8, 25 Οκτωβρίου 2006), *Eurobank Research: Οικονομία και Αγορά*,

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- § Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων: <http://www.sete.gr/>
- § Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού: <http://www.gnto.gr>
- § Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα Α.Ε.: <http://www.etasa.gr>
- § Πανελλήνια Ομοσπονδία Ξενοδόχων: <http://www.pox.gr>
- § Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών - <http://www.iobe.gr/>
- § Τράπεζα της Ελλάδας - <http://www.bankofgreece.gr/statistics/>
- § Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης - <http://www.minagric.gr/>
- § Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας - <http://www.ypetho.gr/ministry/>
- § Ευρωπαϊκή Ένωση - <http://europa.eu.int/>
- § Economics.gr - http://www.economics.gr/AllMedia/_gr/
- § International Trade Center - <http://www.intracen.org/countries/>
- § Περιοδικό ΤΟΠΟΣ <http://www.uehr.panteion.gr/topos/gr/new.htm>
- § On-line βιβλιοθήκη του ΣΕΤΕ <http://www.sete.gr/?pid=101>
- § Hellas on Line - Τουριστικές ΜΜΕ: Εφαρμογές και σύγχρονες τάσεις η-επιχειρείν http://www.go-online.gr/ebusiness/specials/article.html?article_id=755&PHPSESSID=6b1b32491504c156407e0cac6a3ed44d
- § Οικονομικές αναλύσεις της Eurobank - <http://www.eurobank.gr/research>